Five Chapters from Maharamayana

શ્રીમન્મહારામાયણે પઞ્ચસર્ગાઃ

Document Information

Text title : Five Chapters from Maharamayana

File name : mahArAmAyaNapanchasargAH.itx

Category : raama

Location : doc_raama

Proofread by : Mrityunjay Rajkumar Pandey

Latest update : June 9, 2024

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

June 9, 2024

sanskritdocuments.org

Five Chapters from Maharamayana

શ્રીમન્મહારામાયણે પઞ્ચસર્ગાઃ

(ગિરિજામહેશ્વર સંવાદ ।)

મહારામાયણે સર્ગાઃ ।
શ્રીસીતારામાઙ્ઘ્રિ લક્ષણાનુવર્ણનમ્ ॥ ૪૮
રામોપાસક સંસ્કાર કથનમ્ ॥ ૪૯
ક્ષરાક્ષરનિરક્ષરાતીતભેદો દ્વૈતાદ્વૈત નિર્ણયઃ ॥ ૫૦
સીતાશક્ત્યાઃ ॥ ૫૧
શ્રીરામનામ્નોમહત્ત્વ કથનમ્ ॥ ૫૨

૪૮

રામધ્યાનમિદં શ્રુત્વા પરમાનન્દસમ્ભવમ્ ।
યેષુ ભક્તારતા નિત્યં વદ રામાઙ્ઘ્રિ ચિહ્નકાન્ ॥ ૧॥
માતાપાર્વતી ને કૈલાશનાથ શ્રીશિવ જી સે કહા - હે નાથ! પરમ આનન્દ કો દેને વાલે શ્રીરામજી કે ધ્યાન કો સુનકર મૈં અતિશય તૃપ્ત હો ગઈ હૂં અબ આપ શ્રી રામ જી કે ઉન કમલચરણોં કે ચિન્હોં કે સ્વરૂપ કો બતાઇએ જિનકે ધ્યાન મેં શ્રીરામજી કે અનન્ય નિષ્કામ ભક્ત સદા રત હૈં ।

શ્રૂયતાં મે વચો મુગ્ધે રામચન્દ્રાઙ્ઘ્રિ ચિહ્નકાન્ ।
સ્મૃત્વાયાન્ મુનયઃ સર્વે યાન્તિ લોકં પરાત્પરમ્ ॥ ૨॥
ભગવાન શિવ અપની પ્રાણપ્રિયતમા માતા ગૌરી સે બોલે - હે મુગ્ધે ! મેરે વચનોં કો સાવધાન હોકર સુનો - મૈં તુમસે શ્રીરામચન્દ્રજી કે ઉન ચરણ ચિન્હોં કો કહતા હૂઅઁ, જિન ચરણ ચિન્હોં કા સ્મરણ કરકે મુનિવૃન્દ ત્રિપાદવિભૂતિ સે ભી પરે પરાત્પર સાકેત ધામ કો પ્રસ્થાન કરતે હૈં ।

રેખોર્ધ્વા વર્તતે મધ્યે દક્ષિણે ચાઙ્ઘ્રિ પઙ્કજે ।
પાદાદૌ સ્વસ્તિકં જ્ઞેયમષ્ટકોણં તથૈવ ચ ॥ ૩॥
શ્રીરઘુનાથજી કે દક્ષિણ ચરણકમલ કે મધ્ય ભાગ મેં ઊર્ધ્વ રેખા વિરાજમાન હૈ (અર્થાત ચરણ કે તલવોં કે મધ્ય મેં એડ़ી સે લેકર અગ્ર ભાગ તક દણ્ડ કા આકાર સુશોભિત હૈ)ઔર ઊર્ધ્વ રેખા કે બાઇં ઓર ચરણ કે આદિ મેં સ્વાસ્તિક કા ચિન્હ હૈ। ઇસી પ્રકાર સ્વસ્તિક કે બાદ અષ્ટકોણ રેખા હૈ ।

શ્રીયં હલં ચ મુસલં ચ સર્પ બાણામ્બરં તથા ।
પદ્મમષ્ટદલં ચૈવ સ્યન્દનં વજ્રમુચ્યતે ॥ ૪॥
ઇસકે બાદ ઊર્ધ્વ રેખા કે બાઇં ઓર હી શ્રી, હલ, મૂસલ, સર્પ, બાણ, અમ્બર (વસ્ત્ર), અષ્ટદલપદ્મ, સ્યન્દન (રથ), વજ્ર આદિ ચિન્હ કહે જાતે હૈં ।

યવોંઽગુષ્ઠે તથાપ્યેતે રેખોર્ધ્વાવામતઃ સ્થિતાઃ ।
રેખોર્ધ્વાદક્ષિણેભાગે સ્વસ્તિકાધોદ્યુપાદપઃ ॥ ૫॥
ઇસી પ્રકાર દક્ષિણ પદ કે અઙ્ગુષ્ઠ (અઙ્ગૂઠે)મેં યવ ચિન્હ સુશોભિત હૈ। સ્વાસ્તિક સે લેકર યવપર્યન્ત જો ચિન્હ હૈં યે સબ ઊર્ધ્વ રેખા કે બાઇં ઓર સ્થિત હૈં ઔર ઊર્ધ્વ રેખા કે દક્ષિણ ભાગ મેં સ્વાસ્તિક કે સમકક્ષ કલ્પવૃક્ષ સુશોભિત હૈ ।

અઙ્કુશં ચ ધ્વજં ચૈવ મુકુટં ચક્રમેવ ચ ।
સિંહાસનં યમદણ્ડં ચામરં છત્રમુદ્યતમ્ ॥ ૬॥
નૃચિહ્નં જયમાલ્યઞ્ચ ચતુર્વિંશતિ લક્ષણાઃ ।
ક્રમેણૈવ પ્રવર્તન્તે શ્રીરામસ્યાઽઙ્ઘ્રિદક્ષિણે ॥ ૭॥
અઙ્કુશ, ધ્વજા ઔર મુકુટ તથા ચક્ર, સિંહાસન, યમદણ્ડ, ચામર, છત્ર, નરચિન્હ ઔર જયમાલા ઇતને ચિન્હ મધ્યવર્તી ઊર્ધ્વ રેખા સે દાઇં ઓર જાનના ચાહિએ। યહ ચૌબીસ રેખાએં શ્રીરઘુનાથજી કે દક્ષિણ પદ મેં ક્રમ સે સુશોભિત હૈં ।

ઊર્ધ્વરેખા યથા સવ્યે મધ્યે ચ સરયૂસ્તથા ।
ગોપાદં પાદમૂલે ચ તદધઃ સાગરામ્બરા ॥ ૮॥
બાએઁ ચરણ કે મધ્ય મેં દક્ષિણ પદ મેં સ્થિત ઊર્ધ્વ રેખા કે સમાન હી એક સરયૂ રેખા હૈ ઔર ચરણ કે મૂલ મેં (અર્થાત એડ়ી કે મધ્ય મેં)ગોપાદ હૈ ઔર ઇસ ગોપાદ કે અધોભાગ મેં સરયૂ રેખા કી બાઇં ઓર સાગરામ્બરા ભૂમિ સ્થિત હૈ ।

કુમ્ભમેવ પતાકાઞ્ચ જમ્બૂફલમથોચ્યતે ।
અર્ધચન્દ્રોદરશ્ચૈવ ષડસ્ત્રં ચ ત્રિકોણકમ્ ॥ ૯॥
ગદા તથા ચ જીવાત્મા વિન્દુરઙ્ગુષ્ઠ મધ્યગઃ ।
સરય્વાદક્ષિણે કોણે લક્ષણં જ્ઞેયમુત્તમમ્ ॥ ૧૦॥
પુનઃ સરયૂ રેખા કે બાઇં ઓર હી કુમ્ભ રેખા અર્થાત ઘટ ચિન્હ હૈ ઇસકે પશ્ચાત્ પતાકા ચિન્હ હૈ ફિર જમ્બૂ ફલ ઔર અર્ધચન્દ્ર તથા શઙ્ખ ઔર ષટકોણ હૈ। ઇસકે સાથ હી ત્રિકોણ, ગદા ઔર જીવાત્મા કે સહિત અઙ્ગુષ્ઠ કે મધ્ય મેં બિન્દુ રેખા હૈ। આગે સરયૂ રેખા કે દક્ષિણ ભાગ મેં સ્થિત ઉત્તમ ચિન્હોં કો જાનના ચાહિએ ।

ગોપાદાધસ્તથા શક્તિઃ સુધાકુણ્ડમથોચ્યતે ।

ત્રિવલીકામપત્રઞ્ચ પૂર્ણસિન્ધુસુતસ્તથા ॥ ૧૧॥
વીણા વંશી ધનુસ્તૂણૌ મરાલશ્ચન્દ્રિકેતિ ચ ।
ચતુર્વિંશતિ રામસ્ય ચરણે વામકે સ્થિતાઃ ॥ ૧૨॥
ગોપાદ સે અધઃ પ્રદેશ મેં શક્તિ ચિન્હ હૈ। ઇસકે બાદ અમૃત કુણ્ડ હૈ। ઇસકે બાદ ત્રિવલી, કામપત્ર ઔર પૂર્ણચન્દ્ર કા ચિન્હ હૈ। ઇસકે બાદ વીણા (સિતાર), વંશી (બાઅઁસુરી), ધનુષ, તૂણીર (જિસમેં બાણોં કો રખા જાતા હૈ), મરાલ (હંસ)ઔર ચન્દ્રિકા ચિન્હ કો જાનના ચાહિએ। યહ ચૌબીસ રેખાએં શ્રીરઘુનાથજી કે બાએઁ ચરણ મેં અવસ્થિત હૈં ।

યાનિ ચિહ્નાનિ રામસ્ય ચરણે દક્ષિણે પ્રિયે ।
તાનિસર્વાણિ જાનકયાઃ પાદે તિષ્ઠન્તિ વામકે ॥ ૧૩॥
ભગવાન શિવ કહતે હૈં - હે પ્રિયે! જિતને ચિન્હ શ્રીરામજી કે દક્ષિણ ચરણ મેં સ્થિત હૈં વે હી સમસ્ત ચિન્હ શ્રીજાનકી જી કે વામ ચરણ મેં અવસ્થિત હૈં ।

યાનિ ચિહ્નાનિ જાનકયા દક્ષિણે ચરણે શિવે ।
તાનિસર્વાણિ રામસ્યપાદે તિષ્ઠન્તિ વામકે ॥ ૧૪॥
ઔર હે શિવે ! જિતને ભી ચિન્હ શ્રીજાનકી જી કે દક્ષિણ ચરણ મેં સ્થિત હૈં વહી સબ ચિન્હ શ્રીરામ જી કે વામ ચરણ મેં અવસ્થિત હૈં ।

શ્રીરામપદચિહ્નાનિ કુભૃતામિન્દ્ર કન્યકે ।
શૃણુ તેષાં ગુણાન્સર્વાન્ વક્ષ્યેગુહ્યતમાન્નહમ્ ॥ ૧૫॥
હે ગિરિરાજકુમારી ! શ્રીરઘુનાથ જી કે યે જિતને ચરણ ચિન્હ હૈં ઉનકે અત્યન્ત ગુમ ગુણ સમૂહ કો મૈં તુમસે કહતા હૂએઁ - તુમ ઉસે શ્રવણ કરો ।

અવતારા વિભોર્મુગ્ધે જાયન્તે વિશ્વહેતવે ।
તેપિ રામાઙ્ઘ્રિ ચિન્હેભ્યઃ સમ્ભવન્તિ પુનઃ પુનઃ ॥ ૧૬॥
ભગવાન શિવ માતા પાર્વતી સે બોલે - હે મુગ્ધે ! વિશ્વ નિમિત્ત અર્થાત વિશ્વ મેં ધર્મ સંસ્થાપન હેતુ જિતને અવતાર હોતે હૈં વે સબ પ્રતિ કલ્પ મેં શ્રીરઘુનાથજી કે ચરણ ચિન્હોં સે હી પુનઃ પુનઃ પ્રકટ હોતે હૈં ।

મહાભદ્રો મહાવિષ્ણુર્જાયતે સ્વસ્તિકાદપિ ।
તદંશેન સમુદ્ભૂતો વિષ્ણુર્લોકૈક મઙ્ગલઃ ॥ ૧૭॥
શ્રીરઘુનાથ જી કે દક્ષિણ પદ કમલ મેં સ્થિત સ્વાસ્તિક ચિન્હ સે મહામઙ્ગલસ્વરૂપ મહાવિષ્ણુ (જો કારણ વૈકુંઠ મેં વિરાજતે હૈં ઇન્હીં કો પર-વિષ્ણુ ભી કહતે હૈં)અવતાર લેતે હૈં। ઉન્હીં કે અંશ સે સર્વલોક મઙ્ગલ કરતા ક્ષીરાબ્ધિશાયી વિષ્ણુ અવતાર લેતે હૈં ।

રેખોર્ધ્વાયાં મહાશમ્ભુર્મહાયોગેશ્વરોડભવત્ ।
તેન ચાહં સમુત્પન્નો ભક્તિ યોગ શિરોમણિઃ ॥ ૧૮॥

ભગવાન શિવ માતા પાર્વતી સે કહતે હૈં - હે દેવિ ! શ્રીરઘુનાથ જી કે ઊર્ધ્વ રેખા સે મહાયોગેશ્વર મહાશમ્ભુ ઉત્પન્ન હોતે હૈં। પુનઃ ઉન મહાશમ્ભુ કે અંશ સે ભક્તિયોગિયોં મેં શિરોમણિ મૈં (શિવ)ઉત્પન્ન હોતા હૂઅઁ ।

અષ્ટકોણસમુદ્ભતો વાસુદેવઃ સ્વયં હિ યઃ ।
પરમેષ્ઠીતતો જાતો જગત્ કર્ત્તા પિતામહઃ ॥ ૧૯॥
શ્રીરામ જી કે દક્ષિણ પદ મેં સ્થિત અષ્ટકોણ રેખા સે સ્વયં વાસુદેવાખ્ય નારાયણ પ્રકટ હોતે હૈં। ઉન્હીં કે અંશ સે જગત્કર્તા (એકપાદવિભૂતસ્થ)પરમેષ્ઠી પિતામહ બ્રહ્માજી ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

શ્રીચિહ્નેન મહાલક્ષ્મીસ્તસ્યા લક્ષ્મી સમુદ્ભવા ।
ઇદં યયા જગત્સર્વં સ્વાંશેન પરિપૂરિતમ્ ॥ ૨૦॥
શ્રી ચિન્હ સે મહાલક્ષ્મીજી પ્રકટ હોતી હૈં। ઉન્હીં કે અંશ સે લક્ષ્મી ઉત્પન્ન હોતી હૈં। વહી લક્ષ્મી અપને અંશ સે સર્વજગત કા નિર્માણ કરતી હૈં ।

શક્તિચિહ્નાન્મહામાયા તસ્યાંશાચ્છારદાદયઃ ।
તસ્યા એવ સમુદ્ભૂતો વિશ્વો માયાપ્રતિષ્ઠિતઃ ॥ ૨૧॥
શક્તિ ચિન્હ સે મહામાયા નામ વાલી આદિશક્તિ ઉત્પન્ન હોતી હૈં। ઉન્હીં કે અંશ સે માયા ઉત્પન્ન હોતી હૈં જો વિશ્વ કી પ્રતિષ્ઠા કરતી હૈં ।

મત્સ્યચિહ્નેન મીનસ્ય ચાવતારઃ પ્રવર્તતે ।
ક્ષિતેઃ કૂર્મસમુત્પત્તિર્વરાહશ્ચામ્બરાદપિ ॥ ૨૨॥
શ્રીરઘુનાથ જી કે ચરણ સ્થિત મત્સ્ય ચરણ ચિન્હ સે મત્સ્યાવતાર હોતા હૈ ઔર ભૂ ચરણ ચિન્હ સે કૂર્માવતાર હોતા હૈ। અમ્બર ચરણ ચિન્હ અર્થાત વસ્ત્ર રેખ સે વારાહાવતાર હોતા હૈ ।

વજ્રાઙ્કુશાભ્યાં સમુત્પન્નો નૃસિંહો ભક્તવત્સલઃ ।
ત્રિવિક્રમસ્ય સમુત્પત્તિસ્ત્રિવલ્યા અભિજાયતે ॥ ૨૩॥
શ્રીરામ જી કે ચરણોં મેં સ્થિત વજ્ર ઔર અઙ્કુશ રેખા સે ભક્તવત્સલ નૃસિંહ ભગવાન કા અવતાર હોતા હૈ। ત્રિવલી રેખા સે ત્રિવિક્રમ વામન ભગવાન કા અવતાર હોતા હૈ ।

ધનુસ્ત્રિકોણતૂણેભ્યઃ સઞ્જાતો ભાર્ગવોઽપિ ચ ।
શેષશ્ચ શરસર્પાભ્યાં લક્ષ્મણો લક્ષણાન્વિતઃ ॥ ૨૪॥
શ્રીરઘુનાથ જી કે ચરણોં મેં સ્થિત ધનુષ, ત્રિકોણ ઔર તૂણીર ઇન તીન રેખાઓં સે ભાર્ગવ (ભૃગુવંશ મેં ઉત્પન્ન)પરશુરામ જી કા અવતાર હોતા હૈ। શેષ રેખા સે અનન્તશેષનાગ કા ઔર બાણ કી રેખા સે લક્ષ્મણજી (જો રામભક્તિ લક્ષણોં સે યુક્ત હૈં)કા અવતાર હોતા હૈ ।

ઈષદંશેન સર્પસ્ય મુશલ લાઙ્ગલેનચ ।
બલભદ્રઃ સમુદ્ભૂતઃ શેષદ્વિવિદમર્દનઃ ॥ ૨૫॥

શ્રીરઘુનાથ જી કે ચરણ મેં સ્થિત શેષ રેખા કે અંશ સે ઔર હલ તથા મૂસલ કે પૂર્ણાંશ સે દ્વિવિદ કા મર્દન કરને વાલે શેષરૂપ બલભદ્ર અવતીર્ણ હુએ ।

સિંહાસનાર્ધ ચન્દ્રાભ્યાં બુદ્ધ ઇત્યભિધીયતે ।
કલ્કીશ્ચૈવ સમુદ્ભતસ્તથા ચક્રાતછત્રયોઃ ॥ ૨૬॥
સિંહાસન તથા અર્ધચન્દ્ર ઇન દોનોં શ્રીરામચરણ ચિન્હોં સે બુદ્ધ ભગવાન અવતાર લેતે હૈં। ઇસી પ્રકાર સે ચક્ર ચિન્હ ઔર છત્ર ચિન્હ સે કલ્કિ અવતાર હોતા હૈ ।

પુરુષાહુસુધાકુણ્ડં પૂર્ણશ્ચકલાનિધિઃ ।
યવસ્રજાદિશૃઙ્ગારાઃ શ્રીકૃષ્ણોત્પત્તિકારકાઃ ॥ ૨૭॥
પુરુષ ચિન્હ, સુધાકુણ્ડ, પૂર્ણચન્દ્ર તથા માલાદિક શૃઙ્ગાર સૂચક જિતને ભૂષણ કે ચિન્હ હૈં યે સભી શ્રીકૃષ્ણભગવાન કી ઉત્પત્તિ કા કારણ હૈં ।

દેવાઃ સરોરુહેણૈવ વ્યાસો જમ્બૂફલેન ચ ।
મુકુટેન પૃથુર્જાતો હંસાદ્ધંસ ઇતિસ્મૃતઃ ॥ ૨૮॥
કમલ ચિન્હ સે દેવતા સમૂહ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઔર જમ્બૂફલ રેખ સે શ્રીવેદવ્યાસજી પ્રકટ હોતે હૈં। મુકુટ ચિન્હ સે પૃથુરાજ તથા હંસ ચિન્હ સે હંસાવતાર પ્રકટ હોતે હૈં ।

સ્યન્દનાન્મનવોજાતા યે ચ સ્વયમ્ભુવાદયઃ ।
ઋષભોડમૃતકુણ્ડાદ્વૈ યવાદ્યજ્ઞાવતારકઃ ॥ ૨૯॥
સ્વાયમ્ભુવ મનુ સે લેકર સભી ચૌદહ મનુ શ્રીરામ ચરણસ્થ સ્યન્દન ચિન્હ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં। અમૃત કુણ્ડ ચિન્હ સે ઋષભ દેવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં। યવ રેખા સે યજ્ઞ અવતાર ભગવાન પ્રકટ હોતે હૈં ।

ચામરેણ હયગ્રીવો દેવર્ષિસ્તુમ્બુરેણ ચ ।
ભૈષજ્યાધિપતિઃ સમ્યક્ જાતો ધેનુપદાદપિ ॥ ૩૦॥
ભગવાન શ્રીરામ ચરણ મેં સ્થિત ચામર ચિન્હ સે હી હયગ્રીવ ભગવાન તથા તુમ્બુરુ શિષ્ય સહિત ભગવાન નારદ કા અવતાર હોતા હૈ। ઇસકે બાદ ધેનુપાદ ચિન્હ સે ભગવાન ધન્વન્તરિ કા અવતાર હોતા હૈ ।

નૃચિહ્નાંશેન શઙ્ખેન દત્તાત્રયોડભિજાયતે ।
ધ્વજપતાકયોર્જાતો નરનારાયણાવુભૌ ॥ ૩૧॥
નર ચિન્હ તથા શઙ્ખ ચિન્હ સે દત્તાત્રેય જી પ્રકટ હોતે હૈં। ધ્વજ ઔર પતાકા ચિન્હોં સે નર-નારાયણ ભગવાન કા અવતાર હોતા હૈ ।

અષ્ટાઙ્ગયોગસંયુક્તઃ કપિલોડપ્યષ્ટકોણતઃ ।
જીવાત્મનોર્ધ્વરેખાયાઃ સઞ્જાતા સનકાદયઃ ॥ ૩૨॥

યમ નિયમ આસન સે લેકર ધ્યાન ધારણા સમાધિ પર્યન્ત અષ્ટાઙ્ગ યોગ સે સંયુક્ત કપિલદેવજી કા અવતાર શ્રીરામ ચરણ સ્થિત અષ્ટકોણ સે હોતા હૈ। જીવ ઔર ઊર્ધ્વ રેખા સે હી સનક સનન્દન સનત્ સનત્કુમાર આદિ મહર્ષિ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

વંશ્યા વંશી સમુજ્જાતા કૃષ્ણાધરસુધાપ્રિયા ।
વૃન્દાવનેઽદ્ભુતૈર્નાદૈઃ સર્વલોકવિમોહિની ॥ ૩૩॥
વૃન્દાવન મેં સ્થિત ભગવાન કૃષ્ણ કે અધરામૃત કા પાન કરને વાલી તથા અપને અદભુત નાદ દ્વારા સભી લોકોં કો વિમોહિત કરને વાલી વંશી કા અવતાર શ્રીરામ જી કે ચરણોં મેં સ્થિત વંશી રેખા સે હોતા હૈ ।

શક્તિરહ્લાદિની રાધા ચન્દ્રિકાયાઃ સમુદ્ભવા ।
રાસસમ્ભૂષણા શ્યામા સર્વાભરણભૂષિતા ॥ ૩૪॥
બત્તીસ આભરણોં સે ભૂષિત સોલહ વર્ષ કી અવસ્થા સે યુક્ત રાસમણ્ડલ મેં ભૂષણરૂપા આહ્લાદિની શક્તિ શ્રીરાધા જી કા અવતાર શ્રીરઘુનાથ જી કે ચરણોં મેં સ્થિત ચન્દ્રિકા સે હોતા હૈ ।

ગદયાશ્ચ મહાકાલો યમદણ્ડાદ્યમસ્તથા ।
બિન્દોર્ભાનુઃ સરય્વાવૈ ગઙ્ગાદ્યાઃ તીર્થ સમ્ભવાઃ ॥ ૩૫॥
શ્રીરઘુનાથ જી કે ચરણ સ્થિત ગદા ચિન્હ સે મહાકાલ ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઔર યમદણ્ડ ચિન્હ સે યમરાજ ઉત્પન્ન હોતે હૈં। બિન્દુ ચિન્હ સે સૂર્ય ભગવાન કા પ્રાકટ્ય હોતા હૈ ઔર સરયૂ રેખા સે ગઙ્ગાદિક સભી પવિત્ર તીર્થોં કા ઉદ્ભવ હોતા હૈ ।

ઐશ્વર્યેણ ચ ધર્મેણ યશસા ચ શ્રિયૈવચ ।
વૈરાગ્યમોક્ષષટ્કોણૈઃ સઞ્જાતો ભગવાન્હરિઃ ॥ ૩૬॥
ઐશ્વર્ય, ધર્મ, યશ, શ્રી, વૈરાગ્ય ઔર મોક્ષ ઇન છઃ ઐશ્વર્યોં સે યુક્ત ભગવાન હરિ શ્રીરામ જી કે ચરણ સ્થિત ષટ્કોણ ચિન્હ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

એતેચાંશકલાભૂતાઃ શક્તિવીર્યબલાન્વિતાઃ ।
રામચન્દ્રાઙ્ઘ્રિસઞ્જાતા રામસ્તુભગવાન્સ્વયમ્ ॥ ૩૭॥
શક્તિ, વીર્ય ઔર બલ સે સમન્વિત યે સભી ઉક્ત અવતાર શ્રીરામચન્દ્ર કે અંશ તથા કલા આદિ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં। પર શ્રીરઘુનાથ જી તો સ્વયં પૂર્ણ પુરુષોત્તમ પરમ ભગવાન હૈં ।

ત્વત્ત એતે મયા પ્રોક્તા યેચ સર્વે સુલોચને ।
ઉપાસયન્તિ તે નિત્યં રામચન્દ્રાઙ્ઘ્રિપઙ્કજમ્ ॥ ૩૮॥
ભગવાન શિવ માતા પાર્વતી સે બોલે - હે સુલોચને ! અભી અભી ઊપર જિન જિન અવતારોં કી ચર્ચા મૈંને તુમસે કી હૈ યે સભી નિત્ય રૂપ સે શ્રીરઘુનાથ જી કે ચરણ કમલ કી ઉપાસના કરતે હૈં ।

અન્યચ્છૃણુ ભૂયસ્ત્વં યા મહત્યો વિભૂતયઃ ।
અંશાંશેનૈવ સમ્ભૂતા રામાઙ્ઘ્રેર્લોકપૂજિતાઃ ॥ ૩૯॥

ભગવાન શિવ માતા પાર્વતી સે બોલે - હે પ્રિયે ! શ્રીરામચરણ ચિન્હોં કે અંશોં તથા અંશોં કે અંશોં સે પ્રકટ હોકર સમસ્ત લોક મેં પૂજિત ઉન અન્ય મહતી વિભૂતિયોં કા ભી શ્રવણ કરો ।

સ્વસ્તિકાદેવ સઞ્જાતં કલ્યાણં સર્વતઃ પ્રિયે ।
મહાયોગોર્ધ્વરેખાયાં અષ્ટકોણાષ્ટ સિદ્ધયઃ ॥ ૪૦॥
હે પ્રિયે ! જગત કે સમગ્ર કલ્યાણ ઇસી સ્વાસ્તિક ચિન્હ સે પ્રકટ હોતે હૈં ઔર ઊર્ધ્વ રેખા સે હી મહાયોગ કી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ। ઇસકે બાદ અણિમાલઘિમાદિક અષ્ટ સિદ્ધિયાં ભી અષ્ટકોણ ચિન્હ સે ઉત્પન્ન હોતી હૈં ।

શ્રિયઃ સર્વાઃ શ્રિયોદ્ભૂતા હાલાદ્બલમિહોચ્યતે ।
મુસલાન્મુસલં જાતં બલદેવાયુધમ્પ્રિયે ॥ ૪૧॥
ભગવાન શિવ માતા પાર્વતી સે બોલે - હે પ્રિયે ! સંસાર મેં જિતની ભી શ્રી અર્થાત શોભા સુખ સમ્પત્તિ વૈભવ આદિ હૈ વહ સબ શ્રીરામ ચરણસ્થ શ્રી ચિન્હ સે ઉત્પન્ન હુઆ હૈ। હલ ચિન્હ સે બલ અર્થાત વીર્ય કી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ। ઔર મૂસલ ચિન્હ સે વસુદેવ પુત્ર બલદેવ જી કા પ્રિય આયુધ મૂસલ ઉત્પન્ન હોતા હૈ ।

ફણિનોડનન્ત ઉત્પન્નો ધ્યાનશાન્તિફલપ્રદઃ ।
રામબાણાઃ શરાત્સર્વે જાતાઃ શત્રુક્ષયઙ્કરાઃ ॥ ૪૨॥
ધ્યાન કરને પર જો શાન્તિ રૂપ ફલ કો પ્રદાન કરને વાલે હૈં ઐસે ફણિરાજ અનન્તશેષ ભગવાન શ્રીરામચરણ સ્થિત શેષ રેખા સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઔર શત્રુ કા વિનાશ કરને વાલે પરમપ્રલયઙ્કારી પ્રચણ્ડ રામબાણ શ્રીરામ જી કે ચરણ સ્થિત શર રેખા સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

અમ્બરાદમ્બરો જાતો નિર્લેપો ધ્યાનતોડભવત્ ।
પઙ્કજાત્પઙ્કજં જાતં વિષ્ણુહસ્તેમુદાન્વિતમ્ ॥ ૪૩॥
અમ્બર અર્થાત વસ્ત્ર ચિન્હ સે અમ્બર અર્થાત વહ આકાશ ઉત્પન્ન હોતા હૈ જિસ આકાશ મેં ધારણા કરને સે યોગી નિર્લેપ સિદ્ધિ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ। પઙ્કજ ચિન્હ સે પઙ્કજ અર્થાત વહ પદ્મ પ્રકટ હોતા હૈ જો ભગવાન વિષ્ણુ કે કર કમલોં મેં સદા વિરાજમાન હોકર ઉત્કર્ષ કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ ।

નલીયતે કદાચિદ્વૈ તસ્યધ્યાની ભવાર્ણવે ।
કૃતેડપિ કુત્રચિદ્વાસે પદ્મપત્રમિવામ્ભસા ॥ ૪૪॥
ઉસી કમલ કા ધ્યાન કરકે ધ્યાની જન સંસાર સમુદ્ર મેં કભી નહીં ડૂબતે। ચાહે પ્રારબ્ધ વશ ઉચિત અનુચિત સ્થલ કહીં ભી વાસ કરેં લેકિન જૈસે કમલ પુષ્પ સદા હી કીચડ઼ મેં રહકર ભી કીચડ઼ સે સર્વથા મુક્ત રહતા હૈ ઉસી પ્રકાર યે ધ્યાની જન ભી સંસારી વિષયોં સે નિર્લેપ રહતે હૈં ।

સ્યન્દનાત્પુષ્પકોત્પત્તિશ્ચતુર્વર્ગ ફલપ્રદઃ ।
વજ્રાદ્વજ્રમુત્પન્નં પાપપર્વતહાનિદમ્ ॥ ૨૫॥
ધર્મ અર્થ કામ મોક્ષ ચારોં ફલ કો પ્રદાન કરને વાલા પુષ્પક વિમાન શ્રીરામ જી કે ચરણ સ્થિત રથ ચિન્હ સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ। પાપ રૂપી પર્વત કો ફાડ઼ને વાલા વજ્ર શ્રીરામચરણસ્થ વજ્ર ચિન્હ સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ ।

યવેન ધનદો જાતઃ સર્વે યજ્ઞાદયોપિ ચ ।
પારિજાતાત્સમુત્પન્નઃ કલ્પવૃક્ષશ્ચ કામદઃ ॥ ૪૬॥
યવ રેખા સે ધનદ અર્થાત કુબેર ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઔર સમ્પૂર્ણ વૈદિક યજ્ઞ ભી ઇસી યવ ચિન્હ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં। શ્રીરામ જી કે ચરણ સ્થિત પારિજાત ચિન્હ સે મનોવાઞ્છિત ફલોં કો પ્રદાન કરને વાલે કલ્પ વૃક્ષ કા પ્રાકટ્ય હોતા હૈ ।

અઙ્કુશાદ્જ્ઞાનં સઞ્જાતં સર્વલોક મલાપહમ્ ।
પ્રાપયત્યેવ સન્માર્ગે મત્તમાત્તઙ્ગજં મનઃ ॥ ૪૭॥
સભી લોકોં કે પાપ કા નાશ કરને વાલા બ્રહ્મજ્ઞાન ઉસ અઙ્કુશ રેખા સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ જો અપને વ્યાપક જનોં કે મનોરૂપી મતવાલે હાથી કો શીઘ્ર હી વિષયરૂપી કુમાર્ગ સે હટા કર ભક્તિરૂપી સન્માર્ગ મેં અગ્રસર કર દેતા હૈ ।

ધ્વજયા વિજયોજાતો મુકુટાદ્દિવ્યભૂષણઃ ।
યઃ કરોતિ મહારાજં દોનમેવસ્વતેજસઃ ॥ ૪૮॥
સમસ્ત લોકોં પર પ્રાપ્ત હોને વાલી વિજય હી શ્રીરામ ચરણ સ્થિત ધ્વજા ચિન્હ સે પ્રકટ હોતી હૈ। સમ્પૂર્ણ દિવ્ય આભૂષણ ઉસ મુકુટ ચિન્હ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં જો મુકુટ અપને તેજ સે દીન કો ભી મહારાજ બના દેતા હૈ ।

ચક્રાત્સુદર્શનઞ્ચક્રં મહાદુષ્ટવિનાશનમ્ ।
સિંહાસનેન સમ્ભૂતં રામસિંહાસનં પરમ્ ॥ ૪૯॥
મહાદુષ્ટોં કા વિનાશ કરને વાલા સુદર્શન ચક્ર શ્રીરામ જી કે ચરણોં મેં સ્થિત ચક્ર ચિન્હ સે પ્રકટ હોતા હૈ ઔર સિંહાસન ચિન્હ સે શ્રીરામ જી કા જો પરમ દિવ્ય સિંહાસન હૈ વહ ઉત્પન્ન હોતા હૈ ।

ચામરેણ સમુદ્ભૂતા ચન્દ્રિકાચન્દ્રસૂર્ય્યયોઃ ।
હૃદિપ્રકાશિકા સમ્યક્ સર્વમાત્સર્ય્ય નાશની ॥ ૫૦॥
સમ્યક પ્રકાર સે માત્સર્યાદિ ષડવિકારોં કા નાશ કરને વાલી તથા હૃદય કો પ્રકાશિત કરને વાલી ચન્દ્ર સૂર્ય સમ્બન્ધિની જો ચન્દ્રિકા અર્થાત પ્રભા હૈ વહ શ્રીરામ જી કે ચરણોં મેં સ્થિત ચામર ચિન્હ સે પ્રકટ હોતી હૈ ।

આતપત્રોદ્ભવોમેઘો ધ્યાનીછત્રપતિર્ભવેત્ ।
તથા પુરુષચિહ્નેન તત્સદ્બ્રહ્મ પ્રકાશકઃ ॥ ૫૧॥
આત પત્ર અર્થાત છત્ર ચિન્હ સે મેઘ માલા ઉત્પન્ન હોતી હૈ ઔર ઉસ છત્ર ચિન્હ કા ધ્યાની છત્રપતિ હોતા હૈ। ઇસી પ્રકાર પુરુષ ચિન્હ સે તત્સદ્બ્રહ્મ પ્રકાશક પરમાત્મા ઉત્પન્ન હોતે હૈં

પરમાત્મા પરબ્રહ્મ સર્વસાક્ષીજગદ્ગુરુઃ ।
યસ્યધ્યાન સમાયુક્તા યોગિનોનિત્યમેવચ ॥ ૫૨॥
વે પરમાત્મા પરબ્રહ્મ, સર્વસાક્ષી તથા જગદ્ગુરુ હૈં જિનકા સમાહિત રૂપ સે યોગિજન સદા સર્વદા ધ્યાન કરતે હૈં ।

યવાસ્રજોડપિ શૃઙ્ગારાઃ રસ શૃઙ્ગારદાયકાઃ ।
ગોપાદાત્કામધેનુશ્ચ સર્વકામફલપ્રદા ॥ ૫૩॥

યવ માલા ઔર શૃઙ્ગાર સૂચક જિતને ભી ચિન્હ હૈં ઉન સબ સે શૃઙ્ગાર રસ કી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ। શ્રીરામ ચરણ મેં સ્થિત ગોપાદ ચિન્હ સે સર્વકામના રૂપી ફલ કો પ્રદાન કરને વાલી કામધેનુ પ્રકટ હોતી હૈ ।

પ્રેમસિન્ધોરગાધસ્ય સરયૂત્પત્તિરુચ્યતે ।
ક્ષોણિચિહ્નાત્ક્ષમા ચૈવ ભગવદ્ધર્મ વિવર્ધની ॥ ૫૪॥
શ્રીરામ ચરણસ્થ સરયૂ રેખા સે અગાધ રામપ્રેમ રૂપી સમુદ્ર કા પ્રાકટ્ય હોતા હૈ। ક્ષોણી ચિન્હ અર્થાત ભૂમિ રેખા સે ભગવદ્ધર્મ કો બઢ઼ાને વાલી ક્ષમા ઉત્પન્ન હોતી હૈ ।

કુમ્ભાદમૃતકુમ્ભશ્ચ નિઃસૃતઃ સિન્ધુમન્થને ।
કીર્તિસ્તુતિઃ પતાકાયાં વિમલાસત્પ્રકાશિકા ॥ ૫૫॥
સમુદ્ર મન્થન મેં જો અમૃત ઘટ નિકલા થા વહ શ્રીરામ ચરણોં મેં સ્થિત કુમ્ભ ચિન્હોં સે હી પ્રકટ હોતા હૈ ઔર વિમલ સત્પ્રકાશિકા સ્તુતિ તથા કીર્તિ કા પ્રાકટ્ય શ્રીરામ ચરણસ્થ પતાકા ચિન્હ સે હોતા હૈ ।

જમ્બૂફલેન ચિહ્નેન વૈનતેયઃ સમુદ્ભવઃ ।
રાગાદિ પન્નગધ્વંસી શ્રીરામધ્યાન સૂચકઃ ॥ ૫૬॥
રાગાદિક રૂપ સર્પ કો ધ્વંસ કરને વાલે તથા શ્રીરામ જી કે ધ્યાન કો સૂચિત કરને વાલે વૈનતેય શ્રીગરુડ઼ જી મહારાજ કા પ્રાકટ્ય શ્રી રામ ચરણ મેં સ્થિત જમ્બૂફલ સે હોતા હૈ ।

અર્ધચન્દ્રાત્કલાઇન્દોઃ પાઞ્ચજન્યં ચ શઙ્ખતઃ ।
વેદાસ્તતોઽભિજાયન્તે શ્રીરામગુણગાયકાઃ ॥ ૫૭॥
ઇન્દુ અર્થાત ચન્દ્રમા કી સભી સોલહ કલાએં શ્રીરામ જી કે ચરણ મેં સ્થિત અર્ધચન્દ્ર ચિન્હ સે ઉત્પન્ન હોતી હૈં। શઙ્ખ રેખ સે હી પાઞ્ચજન્ય શઙ્ખ (જો ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ કે હાથ મેં રહતા હૈ)ઉત્પન્ન હોતા હૈ । ઇસી શઙ્ખ ચિન્હ સે શ્રીરામ જી કે પરમ દિવ્ય અગણિત ગુણગણોં કા ગાન કરને વાલે વેદસમૂહ પ્રકટ હોતે હૈં ।

ષટ્કોણાત્ ષણ્મુખોજાતઃ ષડ્વિકારવિનાસનઃ ।
ત્રયઃ કાલસ્ત્રિકોણાચ્ચ ત્રિકુટી નાદમુત્તમમ્ ॥ ૫૮॥
કામાદિક ષડવિકારોં કે નાશક ષણ્મુખ કાર્તિકેય સ્વામી હી ષટ્કોણ ચિન્હ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં। ઇસી પ્રકાર ઉત્તમ ત્રિકુટી નાદ તથા ભૂત,ભવિષ્ય ઔર વર્તમાન કાલ ત્રિકોણ રેખા સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

ગદયા ચ ગદોત્પત્તિર્જીવાત્મા જીવસમ્ભવઃ ।
બિન્દુના મન્મથોજાતો વિજયો સર્વદેહિનામ્ ॥ ૫૯॥
ગદા કી ઉત્પત્તિ ગદા ચિન્હ સે ઔર જીવાત્મા કી ઉત્પત્તિ જીવ ચિન્હ સે હોતી હૈ। ઇસી પ્રકાર પ્રાણી માત્ર પર વિજય પ્રામ કરને વાલે કામદેવ બિન્દુ રેખા સે પ્રકટ હોતે હૈં ।

મૂલપ્રકૃતિરુત્પન્ના શક્ત્યાવિશ્વમોહિની ।
અમૃતશ્ચ સુધાકુણ્ડાદ્રામભક્તિપ્રદઃ પરઃ ॥ ૬૦॥

સમસ્ત વિશ્વ કો મોહિત કરને વાલી મૂલ પ્રકૃતિ શ્રીરામ ચરણસ્થ શક્તિ રેખ સે ઉત્પન્ન હોતી હૈ ઔર શ્રીરામભક્તિ રૂપી અમૃત કો હી પ્રદાન કરને વાલી અમૃતધારા શ્રીરામ ચરણ મેં સ્થિત અમૃત કુણ્ડ ચિન્હ સે પ્રકટ હોતી હૈ ।

ત્રિવલ્યામદ્ભુતા શોભા ત્રિવેણીરૂપમદ્ભુતમ્ ।
રત્યાદિચખચાપ્યલ્યં મીનેન શકુનસ્તથા ॥ ૬૧॥
સંસાર મેં વહ અદ્ભુત શોભા જિસસે અદ્ભુત સુખદાયક ત્રિવેણી ઉત્પન્ન હોતી હૈ વહ શ્રીરામ ચરણસ્થ ત્રિવલી ચિન્હ સે ઉત્પન્ન હોતી હૈ। કામદેવ કી પત્ની રતિ કે નેત્ર કી ચપલતા ઔર સંસાર કે સભી શકુન સમૂહ શ્રીરામ ચરણસ્થ મીન ચિન્હ સે પ્રકટ હોતે હૈં ।

પૂર્ણેન્દુઃ પૂર્ણચન્દ્રેણ તાપઘ્નસ્તોષદાયકઃ ।
વીણયા રાગરાગિન્યો વાદ્યમદ્ભુત ગાનદમ્ ॥ ૬૨॥
ત્રિતાપ કા શમન કરને વાલી ઔર પરમ સન્તોષ પ્રદાન કરને વાલા જો પૂર્ણચન્દ્ર હૈ વહ શ્રીરામ ચરણસ્થ પૂર્ણચન્દ્ર ચિન્હ સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ। ઇસી પ્રકાર વીણા ચિન્હ સે ભૈરવાદિ છહોં રાગ તથા રામકલી આદિ રાગિનિયાં ઔર ગાન મેં અદ્ભુત સુખ દેને વાલે મૃદઙ્ગાદિ વાદ્ય ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

મહાનાદ રસો વંશ્યાઃ સ્વરાસમ્મતથૈવ ચઃ ।
ધનૂંષિશારઙ્ગમુખ્યાનિ ધનુષૈવોદ્ભવાનિ ચ ॥ ૬૩॥
સભી રસિક જનોં કો પરમાનન્દિત કરને વાલા મહાનાદરસ તથા ષડજાદિ સમ્મસ્વર શ્રીરામ ચરણોં મેં સ્થિત વંશી રેખ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં। ભગવાન કે શાર્ઙ્ગાદિક જિતને દિવ્ય ધનુષ હૈં વે સબ શ્રીરામ ચરણસ્થ ધનુષ ચિન્હ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

સમ્મભૂમિકાજ્ઞાનં ચ તૂણેનૈવોપજાયતે ।
નીડઃ સર્વં ગુણાનાં ચ સીતારામસ્ય સર્વદા ॥ ૬૨॥
સમ્મભૂમિકા જ્ઞાન અર્થાત સાધનસમ્મક કા જ્ઞાન જો શ્રીવૈષ્ણવ ધર્મ કે સાધકોં મેં હોતા હૈ વહ જ્ઞાન શ્રીરામ ચરણોં મેં સ્થિત તૂણ રેખ સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ। શ્રીસીતારામ જી કે સમસ્ત દિવ્યસ્વેતરસમસ્તવિલક્ષણ નિખિલહેયપ્રત્યનીક કલ્યાણગુણગણોં કા જો સમૂહ હૈ ઉસકી ઉત્પત્તિ ભી ઇસી તૂણ રેખા સે હોતી હૈ ।

સદ્વિવેકોભવેદ્ધં સાન્માયા બ્રહ્મોભયોરપિ ।
ક્ષીરોદકં યથાભિન્નં તથૈવ પ્રકરોતિ સઃ ॥ ૬૫॥
માયા તથા બ્રહ્મ મેં ભેદ કા જો સદ્વિવેક હૈ, જિસ વિવેક કે હોને પર હંસ જૈસે દૂધ મેં મિલે હુએ પાની કો અલગ કર લેતા હૈ ઉસી પ્રકાર યહ સદ્વિવેક ગુણ માયા ઔર બ્રહ્મ કે ભેદ કો સમઝ લેતા હૈ યહી સદ્વિવેક ગુણ શ્રીરામ ચરણસ્થ હંસ રેખ સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ ।

ચન્દ્રિકાયાદ્યુતિર્જાતા ચન્દ્રરત્નતડિત્સુચ ।
પ્રકાશ્યમપિ સર્વેષાં યથાયોગ્યં ચ જાયતે ॥ ૬૬॥

સૂર્ય કો પ્રકાશિત કરને વાલી પ્રભા, ચન્દ્ર કો પ્રકાશિત કરને વાલી દ્યુતિ, મણિરત્ન કી આભા તથા બિજલી કા તેજ યે સભી શ્રીરામ ચરણોં મેં સ્થિત ચન્દ્રિકા ચિન્હ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

ત્વત્તએતાનિ ચિહ્નાનિ મયાખ્યાતાનિ પાર્વતિ ।
એકૈક ચિહ્ન મધ્યેતુ સદ્ગુણા કોટિ કોટયઃ ॥ ૬૭॥
ભગવાન શિવ માતા પાર્વતી સે બોલે - હે પાર્વતી ! મૈંને તુમસે ઇતને ચિન્હ કે વ્યાખ્યાન કર દિએ હૈં પરન્તુ એક એક ચિન્હ કે મધ્ય કોટિ કોટિ સદ્ગુણ વર્તમાન હૈં ।

એષામ્મધ્યે સમાયાતિ હૃદ્યેકં ચાપિ લક્ષણમ્ ।
રામધામ ગમનાય ક્ષણેનાકલ્મષોભવેત્ ॥ ૬૮॥
ઇન અડ઼તાલિસ ચિન્હોં કે મધ્ય મેં એક ભી ચિન્હ કો યદિ કોઈ જીવ અપને હૃદય મેં ધારણ કરતા હૈ તો વહ તત્ક્ષણ અકલ્મષ અર્થાત પાપ સે રહિત હોકર શ્રી રામ જી કે પરમ ધામ સાકેત કે લિએ ગમન કર જાતા હૈ ।

સકલાઃ સદ્ગુણાસ્ત્વત્તો વર્ણિતા ભૂધરાપાત્મજે ।
શૃણુષ્વ ચિહ્નરઙ્ગાનિ કથયામિ સમાસતઃ ॥ ૬૯॥
ભગવાન શિવ આગે બોલે - હે ભૂધરાત્મજે ! શ્રીરામ ચરણ ચિન્હોં કે સકલ સદ્ગુણોં કા મૈંને તુમસે વર્ણન કિયા અબ ઉન ચિન્હોં કે રઙ્ગોં કો તુમ સુનો ।

ઊર્ધ્વરેખારુણાજ્ઞેયા સ્વસ્તિકમ્પીતમુચ્યતે ।
સિતારુણં ચાષ્ટકોણં શ્રીશ્ચબાલાર્કસન્નિભા ॥ ૭૦॥
ભગવાન શઙ્કર બોલે - હે પ્રિયે ! શ્રીરામ જી કે દક્ષિણ પદ મેં જો ઊર્ધ્વ રેખા હૈ ઉસે અરુણ અર્થાત લાલ રઙ્ગ કા જાનો। સ્વાસ્તિક ચિન્હ પીત અર્થાત પીલે રઙ્ગ કા હૈ ફિર અષ્ટકોણ સીત અરુણ હૈ અર્થાત શ્વેત વર્ણ ઔર લાલ વર્ણ હૈ। શ્રી ચિન્હ કી છવિ બાલસૂર્ય કે સમાન હૈ ।

હલઞ્ચ મુસલઞ્ચૈવ શ્વેતધૂમ્રમિતિસ્મૃતમ્ ।
સર્પોશિતસ્તથાબાણઃ શ્વેતપીતારુણોહરિત્ ॥ ૭૧॥
હલ ચિન્હ ઔર મૂસલ ચિન્હ શ્વેત ઔર ધૂમ્ર રઙ્ગ હૈં અર્થાત હલ ઉજ્જ્વલ તથા મૂસલ ધૂમ્ર વર્ણ હૈ ઔર સર્પ ચિન્હ અશિત અર્થાત શ્યામ વર્ણ હૈ। બાણ રેખા ચાર રઙ્ગ - શ્વેત પીત અરુણ ઔર હરિત સે સુશોભિત હો રહી હૈ ।

નભોવદમ્બરં જ્ઞેયમરુણં પઙ્કજં સ્મૃતમ્ ।
રથવિચિત્ર વર્ણઞ્ચ યુક્તઃ વેદ હયૈઃ સિતૈઃ ॥ ૭૨॥
અમ્બર અર્થાત વસ્ત્ર ચિન્હ નભવત અર્થાત આસમાની રઙ્ગ હૈ। પઙ્કજ જો કમલ ચિન્હ હૈ વહ લાલ રઙ્ગ કા હૈ ઔર ઉજ્જ્વલ ચાર ઘોડ઼ોં સે યુક્ત રથ વિચિત્ર રઙ્ગ કે હૈં અર્થાત અનેક રઙ્ગ મિલે હૈં ।

વજ્રં તડિત વજ્જ્ઞેયં શ્વેતરક્તં તથા યવમ્ ।
કલ્પવૃક્ષં હરિદ્વર્ણં અઙ્કુશંશ્યામમુચ્યતે ॥ ૭૩॥

વજ્ર ચિન્હ તડ઼ित અર્થાત બિજલી કે રઙ્ગ કા હૈ ઔર યવ ચિન્હ શ્વેત રક્ત હૈ। કલ્પ વૃક્ષ ચિન્હ હરિત વર્ણ કા હૈ। અઙ્કુશ ચિન્હ શ્યામ રઙ્ગ કા હૈ ।

લોહિતા ચ ધ્વજા તસ્યાં ચિત્રવર્ણાભિધીયતે ।
સુવર્ણં મુકુટં ચક્રં તપ્તકાઞ્ચન સન્નિભમ્ ॥ ૭૪॥
ધ્વજા ચિન્હ લાલ રઙ્ગ કા હૈ ઔર ધ્વજા કે મધ્ય મેં ચિત્ર વર્ણ વાલી પતાકા હૈ। સુવર્ણ મુકુટ ઔર ચક્ર ચિન્હ તપાએ હુએ સોને કે રઙ્ગ કે હૈં ।

કાશ્યવદ્યમદણ્ડઃ સ્યાચ્ચામરં ધવલં મહત્ ।
છત્રચિહ્નં શિવે શુક્લં નૃચિહ્નંસિત લોહિતમ્ ॥ ૭૫॥
ભગવાન શિવ માતા પાર્વતી સે કહતે હૈં - હે શિવે ! યમદણ્ડ ચિન્હ કાશ્ય રઙ્ગ કા હૈ ઔર ચામર ચિન્હ અતિ ઉજ્જ્વલ હૈ તથા ક્ષત્ર ચિન્હ શુક્લ રઙ્ગ કા હૈ ઔર નર ચિન્હ સિત લોહિત રઙ્ગ કા હૈ ।

બાણવજ્રયમાલા ચ વામે ચ સરયુઃ સિતા ।
ગોપદશ્ચ સિતોરક્તઃ પીતરક્ત સિતામહી ॥ ૭૬॥
બાણ કે મધ્ય મેં જો ચાર રઙ્ગ કે વર્ણન હૈં વહી રઙ્ગ જયમાલ મેં ભી હૈં। ગોપદ ચિન્હ શ્વેત રક્ત હૈ। પૃથ્વી ચિન્હ પીત રક્ત વર્ણ કે સહિત ઉજ્જ્વલ હૈ ।

સ્વર્ણવર્ણોડસિતં કિઞ્ચિત્કુમ્ભમેવં પ્રવર્તતે ।
ચિત્રવર્ણા પતાકા ચ શ્યામં જમ્બૂફલન્તથા ॥ ૭૭॥
કુમ્ભ અર્થાત ઘટ ચિન્હ કુછ શ્વેત સ્વર્ણ વર્ણ (કુછ સફ઼ેદ ઔર કુછ સોને કે રઙ્ગ કા)કા હૈ। પતાકા ચિત્રવર્ણ કી હૈ। જમ્બૂફલ શ્યામ વર્ણ કા હૈ ।

ધવલશ્ચાર્ધચન્દ્રોડતિ રક્તમિષચ્છિતોદરઃ ।
ષટ્કોણં ચ મહાસ્વચ્છં ત્રિકોણમરુણં તથા ॥ ૭૮॥
અર્ધ ચન્દ્ર ઉજ્જ્વલ વર્ણ કા હૈ ઔર શઙ્ખ ચિન્હ થોડ़ा અરુણ ઔર શ્વેત વર્ણ કા હૈ। ષટ્કોણ મહાસ્વચ્છ ઔર ત્રિકોણ ચિન્હ લાલ રઙ્ગ કા હૈ ।

શ્યામલાતુ ગદાજ્ઞેયા જીવાત્મા દીમિ રૂપકઃ ।
બિન્દુઃ પીતઃ તથા શક્તિઃ રક્તશ્યામાસિતાપિચ ॥ ૭૯॥
ગદા ચિન્હ શ્યામ રઙ્ગ કા હૈ ઔર જીવાત્મા ચિન્હ દીમ અર્થાત પ્રકાશમય હૈ। બિન્દુ ચિન્હ પીલા ઔર શક્તિ ચિન્હ રક્ત શ્યામ સિત વર્ણ કા હૈ ।

સિતરક્તં સુધાકુણ્ડં ત્રિવલી ચ ત્રિવેણિવત્ ।
વર્તતે રૌપ્યવન્મીનો ધવલઃ પૂર્ણસિન્ધુજઃ ॥ ૮૦॥
સુધા કુણ્ડ સિત રક્ત અર્થાત ઉજ્જ્વલ લાલ રઙ્ગ કા હૈ ઔર ત્રિવલી ચિન્હ કા રઙ્ગ ત્રિવેણી રઙ્ગ કે સમાન હૈ । મીન ચિન્હ રૌપ્ય વર્ણ હૈ ઔર સિન્ધુસુત પૂર્ણચન્દ્ર ધવલ અર્થાત ઉજ્જ્વલ વર્ણ કા હૈ ।

પીતરક્તસિતાવીણા વેણુશ્ચિત્રવિચિત્રકઃ ।
હરિત્પીતોઽરુણશ્ચૈવ ત્રિવિધં ધનુરુચ્યતે ॥ ૮૧॥
વીણા અર્થાત સિતાર ચિન્હ પીત રક્ત તથા ઉજ્જ્વલ વર્ણ કા હૈ। વેણુ અર્થાત વંશી ચિન્હ વિચિત્ર રઙ્ગ કા હૈ અર્થાત ઉસમેં એક સાથ કઈ રઙ્ગ હૈં। ધનુષ ચિન્હ તીન રઙ્ગ કા હૈ - હરિત (હરા), પીત (પીલા)ઔર અરુણ (લાલ)।

વેણુવદ્વર્તતેતૂણો હંસઇષત્સિતારુણઃ ।
સિત પીતારુણા જ્યોત્સ્ના સર્વન્તોરઙ્ગમદ્ભુતમ્ ॥ ૮૨॥
તૂણ રેખ વેણુ રેખ કે સમાન હી ચિત્ર વિચિત્ર વર્ણ કી હૈ ઔર હંસ ચિન્હ સ્વલ્પ શ્વેત ઔર લાલ હૈ । જ્યોત્સના અર્થાત ચન્દ્રિકા ચિન્હ શ્વેત પીત લાલ હોને સે ઉસકી સર્વતોદૃષ્ટિ શોભા હો રહી હૈ ।

રઙ્ગેનૈકેન યઃ ક્ષિપ્રા રામરઙ્ગૈઃ સરઙ્ગિતઃ ।
વર્જિતાસ્તેઽપિ સદ્ધર્મે રામરઙ્ગૈર્નરઙ્ગિતાઃ ॥ ૮૩॥
ભગવાન શિવ કહતે હૈં કિ જો પુરુષ રેખ કે એક રઙ્ગ મેં ભી ચિત્ત કો સરાબોર કરતા હૈ વહ શ્રીરામ જી કે રઙ્ગ મેં રઙ્ગ જાતા હૈ। જો અભી તક શ્રીરામ જી કે રઙ્ગ મેં નહીં રઙ્ગે હૈં વહ નિશ્ચિત રૂપ સે સકલ સદ્ધર્મ સે વઞ્ચિત હૈં ।

મમૈવ ચ મહર્ષિણાં દેવર્ષેશ્ચોર્ધ્વ રેતસામ્ ।
બ્રહ્માદિનાં ચ દેવાનાં વેદસારમથોચ્યતે ॥ ૮૪॥
ભગવાન શિવ બોલે - હે ગિરિજે ! મેરા, સભી મહર્ષિયોં કા, દેવર્ષિયોં કા ઔર સભી ઊર્ધ્વરેતા અર્થાત અખણ્ડ બ્રહ્મચારી સનકાદિ પ્રભૃતિયોં કા ઔર બ્રહ્માદિ સહિત સકલ દેવ વૃન્દોં કા જો સાર સિદ્ધાન્ત હૈ ઉસ વેદ સાર સિદ્ધાન્ત કો મૈં કહતા હૂં ।

સર્વાન્નેતાન્મહાવિદ્યા સીતારામાઙ્ઘ્રિ ચિહ્નકાન્ ।
ધ્યાયન્ત્યહર્નિશમ્ભક્ત્યા નિધાયહૃદયેઽમલાન્ ॥ ૮૫॥
શ્રીરામચરણં ત્યક્ત્વા કિઞ્ચિદન્યત્કરોતિ યઃ ।
તુષાભિઘાતનં મૂઢઃ પ્રકરોતિ પુનઃ પુનઃ ॥ ૮૬॥
યે ઉપરોક્ત મહર્ષિ વૃન્દ, મૈં તથા સભી દેવર્ષિ જન, દેવગણ આદિ સભી જિનકા હૃદય અમલ અર્થાત મલ રહિત હૈ વે અપને અમલ હૃદય મેં શ્રીસીતારામ ચરણચિન્હોં કો સ્થાપિત કર ઉન્હીં બ્રહ્મવિદ્યા રૂપ ચરણ ચિન્હોં કા અહર્નિશ અર્થાત રાત-દિન પ્રેમભક્તિપૂર્વક ધ્યાન કરતે હૈં અર્થાત ઉપાસના કરતે હૈં। જો પુરુષ શ્રીરામ જી કે ચરણ કો ત્યાગકર લોકેષ્ણા કે લિએ ઔર કુછ કરતા હૈ વહ મૂર્ખ બાર બાર ભૂસા કૂટને જૈસા મૂર્ખ કાર્ય કરતા હૈ ।

અઙ્ઘ્રિચિહ્નાનિ સર્વાણિ મયાપ્રોક્તાનિ યાનિ ચ ।
શ્રીરામસ્યૈવ ચાઙ્ગાનિ સર્વાણ્યેવ ન સંશયઃ ॥ ૮૭॥

ભગવાન શિવ બોલે - હે શિવે ! સભી શ્રીરામચરણ ચિન્હોં કા મૈંને જો તુમસે વર્ણન કિયા વે સભી કે સભી શ્રી રામ જી કે શાશ્વત પૂર્ણ અઙ્ગ હૈં ।

ઇદં રહસ્યં પરમં શ્રીરામોપાસકં વિના ।
ન દાતવ્યં ન દાતવ્યં ન દાતવ્યં કદાચન ॥ ૮૮॥
યહ ઉત્તમ પરમ રહસ્ય શ્રીરામ ભક્તોં કો છોડ઼કર અન્ય કિસી કો નહીં દેના ચાહિએ, નહીં દેના ચાહિએ ઔર નહીં દેના ચાહિએ ક્યોઙ્કિ અનાધિકારિયોં કે મધ્ય મણિ ભી અપની યોગ્યતા કો પ્રાપ્ત નહીં હોતા હૈ ।

અપ્રકાશ્યમિદં સર્વં તથાપિ મમ જીવનમ્ ।
ગુહ્યાદ્ ગુહ્યતમં જ્ઞેયં ગુહ્યાનાં ગુહ્યમુત્તમમ્ ॥ ૮૯॥
ઇસ પરમ દિવ્ય રહસ્ય કો ગોપ્ય સે ભી અતિ ગોપ્ય ઔર ગોપ્ય મેં ભી અતિ ગોપ્ય જાનકર પ્રકાશિત મત કરના ક્યોઙ્કિ યહ મેરા જીવન અર્થાત પ્રાણ હી હૈ ।

- ઇતિ શ્રીમન્મહારામાયણે ગિરિજામહેશ્વર સંવાદે શ્રીસીતારામાઙ્ઘ્રિ લક્ષણાનુવર્ણને અષ્ટચત્વારિંશત્સર્ગઃ ॥ ૪૮॥

૪૯

મય્યેતદ્દયાઽઽકૃત્વા સ્વામિન્કથય વિસ્તરાત્ ।
રામભક્તિઃ કથં જાયેચ્છ્રીરામોપસકશ્ચકઃ ॥ ૧॥
માતા પાર્વતી ભગવાન શિવ સે બોલીં - હે સ્વામી ! મુઝ પર કૃપા કરકે વિસ્તાર સે મુઝે યહ બતાઇએ કિ શ્રીરામ ભક્તિ કૈસે ઉત્પન્ન હોતી હૈ? શ્રીરામ જી કા ઉપાસક કૌન હૈ?

ત્વૈયેતદુત્તમં પ્રશ્નં ધન્યધન્યાસિ પાર્વતિ ।
શ્રીરામોપાસકોઽનન્યોવક્ષ્યે તસ્યવિધિં શૃણુ ॥ ૨॥
ભગવાન શિવ માતા પાર્વતી સે બોલે - હે પાર્વતી ! તુમને મુઝસે અતિશ્રેષ્ઠ પ્રશ્ન કિયા હૈ ઇસલિએ આપ ધન્યોં મેં ભી પરમ ધન્યા હૈં। મૈં આપસે અનન્ય રામોપાસકોં કી ઉપાસના વિધિ કહતા હૂઅઁ, આપ સાવધાન હોકર શ્રવણ કરેં ।
મુગ્ધે શૃણુષ્વ મનુજોઽપિ સહસ્ત્રમધ્યે ધર્મવ્રતી ભવતિ સર્વસમાનશીલઃ તેષ્વેવકોટિષુ ભવેદ્વિષયેવિરક્તઃ ।
સદ્જ્ઞાનકોભવતિ કોટિવિરક્તમધ્યે વિજ્ઞાનરૂપવિમલોપ્યથબ્રહ્મલીનઃ તેષ્વેવકોટિષુ સકૃત્મલુ રામભક્તઃ ॥ ૩॥
ભગવાન શિવજી બોલે - હે મુગ્ધે પાર્વતી ! સુનો ! સહસ્ત્રોં મનુષ્યોં મેં સર્વસમાન શીલ ધર્મવ્રતી કોઈ એક હી મનુષ્ય હોતા હૈ પુનઃ ઐસે કોટિ ધર્મશીલોં મેં સાંસારિક વિષયોં સે વિરક્ત કોઈ એક હી હોતા હૈ ઐસે કોટિ-કોટિ વિરક્તોં કે મધ્ય કોઈ એક હી સદ્જ્ઞાન સે સમ્પન્ન ઔર વિમલ તથા વિજ્ઞાનસ્વરૂપ બ્રહ્મલીન હોતા હૈ। ઐસે કોટિ-કોટિ બ્રહ્મલીનોં મેં કોઈ એક હી નિશ્ચય કરકે રામ ભક્ત હોતા હૈ ।

યે કલ્પકોટિસતતં જપહોમયોગૈર્ધ્યાનૈઃ સમાધિભિરહો રતબ્રહ્મજ્ઞાનાત્ ।

તે દેવિ ધન્યમનુજા હૃદિ બાહ્યશુદ્ધાઃ ભક્તિસ્તદાભવતિ તેષુ ચ રામપાદૌ ॥ ૪॥
ભગવાન શિવ બોલે - હે દેવિ ! જિન્હોંને કોટિ-કોટિ કલ્પોં તક જપ-હોમ-યોગ-ધ્યાન-સમાધિ કરકે તથા રાત દિન બ્રહ્મજ્ઞાન મેં રત હોકર હૃદય તથા બાહ્ય દોનોં કો શુદ્ધ કર લિયા હૈ વે મનુષ્ય ધન્ય હૈં। ઐસે હી જનોં મેં શ્રીરામ જી કે ચરણોં મેં અનન્ય ભક્તિ ઉત્પન્ન હોતી હૈ ।

સમ્યગ્વદન્તિ નિગમા બહુસોડવતારાન્ સદ્બ્રહ્મણોભુવિતલે નિજભક્તહેતોઃ ।
યસ્તાન્નમેદનુદિનં ચ સહસ્રજન્મ રામસ્ય ચૈવ હિતદાસમુપાસકસ્સઃ ॥ ૫॥
નિગમોં અર્થાત ચારોં વેદોં ને પરમાત્મા કે નિજ ભક્ત હેતુ બહુત સે અવતાર જો વર્ણિત કિએ હૈં ઉન સમ્પૂર્ણ અવતારોં કો સહસ્ત્ર (અર્થાત અનન્ત)જન્મોં તક જબ કોઈ અનુદિન નમન કરતા હૈ તબ જાકર વહ શ્રીરઘુનાથ જી કા સમ્યક અર્થાત સચ્ચા ઉપાસક હોતા હૈ ।

બાહ્યાન્તરં શૃણુ તથા ગિરિરાજકન્યે ત્વત્તો વદામિ રઘુનાથજનસ્યશુદ્ધમ્ ।
અન્યદવિહાયસકલં સદસચ્ચકાર્યં શ્રીરામપઙ્કજ પદં સતતંસ્મરન્તિ ॥ ૬॥
ભગવાન શિવ બોલે - હે ગિરિરાજકન્યે ! મૈં તુમસે સત્ય કહતા હૂઁ, શ્રીરઘુનાથ જી કે નિજ જન બાહ્ય ઔર હૃદય દોનોં રૂપ સે શુદ્ધ હોતે હૈં ઔર વે શ્રીરામભક્ત અન્ય સમ્પૂર્ણ સત-અસત કાર્ય કો છોડ઼કર શ્રીરામ જી કે ચરણ કમલોં કા સતત સ્મરણ કરતે હૈં ।
શ્રીરામનામ રસનાઃ પ્રપઠન્તિ ભક્ત્યા પ્રેમ્ણા ચ ગદ્ગદગિરોપ્યથ હૃષ્ટલોમાઃ ।
સીતાયુતં રઘુપતિં ચ કિશોરમૂર્તિં પશ્યન્ત્યહર્નિશિમુદાપ રમાભિરમ્યામ્ ॥ ૭॥
ભગવાન શિવ શ્રીરામ જી કે અનન્ય ભક્તોં કે લક્ષણ બતાતે હુએ માતા પાર્વતી સે કહતે હૈં - જિન શ્રીરામ જી કે જનોં કી જિહ્વા નિરન્તર શ્રીરામ નામ કા પઠન કરતી હૈ ઔર ભક્તિ તથા પ્રેમ સે જિનકી વાણી ગદ્ગદ હો ગઈ હૈ ઔર રોમકૂપ રોમાઞ્ચિત હોકર ખડ઼ે હો ગએ હૈં ઔર જો શ્રીસીતા જી સે સંયુક્ત શ્રીરઘુપતિ તથા ઉનકી પરમ ઉદાર ઔર રમાને વાલી કિશોર મૂર્તિ કા દિન રાત અવલોકન કરતે હૈં ઉન્હેં હી સર્વલક્ષણ સમ્પન્ન શ્રીરામાનન્ય કહા જાતા હૈ ।

ભૂમૌ જલેનભશિ દેવનરાસુરેષુ ભૂતેષુ દેવિ સકલેષુ ચરાચરેષુ ।
પશ્યન્તિ શુદ્ધમનસા ખલુ રામરૂપં રામસ્ય સા ભુવિતલે સમુપાસકાશ્ચ ॥ ૮॥
ભગવાન શિવ બોલે - હે દેવિ ! ભૂમિ જલ આકાશ દેવતા અસુર મનુષ્ય ઔર સકલ જડ઼ ચૈતન્ય પ્રાણી માત્ર મેં જો શ્રીરામ રૂપ કો દેખતે હૈં વે હી શ્રીરામ જી કે સમ્યક ઉપાસક હૈં ।

શાન્તસ્સમાનમનસા ચ સુશીલયુક્તઃ તોષક્ષમાગુણદયાઋજુબુદ્ધિયુક્તઃ ।
વિજ્ઞાનજ્ઞાનનિરતઃ પરમાર્થવેત્તાનિર્ધામકોડભયમનાઃ સચરામ ભક્તઃ ॥ ૯॥
આગે શ્રીરામ ભક્ત કા લક્ષણ બતાતે હુએ ભગવાન શિવ કહતે હૈં કિ સમ દૃષ્ટિ સે જિનકા મન અત્યન્ત શાન્તવૃત્તિ કો પ્રાપ્ત હો ચુકા હૈ, જો સુન્દર શીલ સે યુક્ત તથા તોષ, ક્ષમા, દયાદિ ગુણોં સે યુક્ત હૈં ઔર જો શ્રીવૈષ્ણવી દીક્ષા કે અનન્તર અર્થપઞ્ચકાદિ જ્ઞાન અર્થાત આત્મ સ્વરૂપ, પરમાત્મ સ્વરૂપ, ઉપાય સ્વરૂપ, ફલ સ્વરૂપ, વિરોધી સ્વરૂપ

કે જ્ઞાન મેં નિરત હૈં ઐસે પરમાર્થ વેત્તા જો નિર્ધામ અર્થાત ગૃહશૂન્ય ઔર અભય મન વાલે હૈં વે હી સમ્યક અર્થાત સચ્ચે રામ ભક્ત હૈં ।

ભાલે ચરમ્યતિલકં વિવરે ચદીમં રામાઙ્ઘિ ચિહ્નસહિતં શ્રીચૂર્ણમધ્યે ॥

કણ્ઠે તથા તુલસિદામલસદ્ભુજે વૈ તમેનબાણધનુષાઙ્કિત રામ ભક્તઃ ॥ ૧૦ ॥

જિસકે ભાલ મેં ઉજ્જ્વલ અર્થાત શ્વેત વર્ણ કે શ્રી રામપાદાકૃતિ યુક્ત તથા મધ્ય મેં શ્રી ચૂર્ણ અવસ્થિત હૈ, જિસકે કણ્ઠ મેં તુલસીમાલા સુશોભિત હૈ ઔર દોનોં મેં ભુજાઓં મેં ધનુષ ઔર બાણ કે ચિન્હ અઙ્કિત હૈં વે હી સત્ય રામ ભક્ત હૈં ।

રામસ્ય ચૈવ હૃદયે શુચિ રાજમન્ત્રઃ શ્રીરામ નામસહિતો નિજનામયુક્તઃ ।

સત્સઙ્ગ નિત્યનિરતઃ શ્રુતિતત્ત્વવેત્તા જ્ઞાતામહાન્ રઘુપતેઃ સમુપાસકઃ સઃ ॥ ૧૧ ॥

જિસકે હૃદય મેં શ્રીરામ જી કે હી પવિત્ર રામતારક ષડક્ષર મન્ત્રરાજ હો ઔર જિસકા દીક્ષોપરાન્ત નામ શ્રીરામ જી સે સમ્બન્ધિત હો (જૈસે રામદાસ, રઘુનાથદાસ, રઘુનન્દનદાસ), જો સત્સઙ્ગ મેં નિત્ય રૂપ સે નિરત હો ઔર જો શ્રુતિ કે તત્ત્વ કો જાનને વાલા જ્ઞાની હો વહ હી શ્રીરઘુપતિ કા મહાન ઉપાસક કહલાતા હૈ ।

યે જાપકા ભાગવતાશ્ચતપસ્વિનો યે પૂજારતાઃસુચરિતાશ્ચ વિરાગયુક્તાઃ ।

જ્ઞાનાર્ણવાસ્તિલકદામધરા યશસ્વિનસ્તીર્થાટિનઃ શુભગુણાશ્શુભ કર્મયુક્તાઃ ॥ ૧૨ ॥

સર્વૈર્ગુણૈરપિ ચ સંયમનેમયુક્તોનિઃકલ્મષઃ સકલસિદ્ધિકરશ્ચનિત્યં । યોનાઙ્કિતોધનુશરૈર્નચરાજમન્ત્રૈર્નોપાસકો ન સ જનોરઘુન્દનસ્ય ॥ ૧૩ ॥

ભગવાન શઙ્કર આગે કહતે હૈં કિ જો આપકા અર્થાત રામમન્ત્ર છોડ઼કર અન્ય મન્ત્રોં કા જાપ કરતે હુએ ભાગવત અર્થાત વૈષ્ણવ ધર્મ કો ધારણ કર પૂજા મેં રત હૈ, જિસકા સુન્દર ચરિત્ર હૈ ઔર વૈરાગ્ય સે યુક્ત હૈ, જ્ઞાન કા સમુદ્ર હૈ, તિલક માલા ધારણ કરને વાલા તથા યશસ્વી ઔર તીર્થાટન કરને વાલા હૈ ઔર સભી શુભ ગુણોં ઔર કર્મો સે યુક્ત હૈ તથા સંયમ નિયમ આદિ વ્રતોં સે યુક્ત હૈ ઔર નિષ્કલમષ અર્થાત સભી પાપોં સે રહિત હૈ તથા સભી સિદ્ધિયોં સે નિત્ય ભૂષિત ભી હૈ પરન્તુ યદિ શ્રીરઘુનન્દન રામભદ્ર કે દિવ્યાયુધ ધનુષ ઔર બાણ સે ઉસકી ભુજાએં અઙ્કિત નહીં હૈ ઔર રામતારક ષડક્ષર મન્ત્રરાજ સે વહ યુક્ત નહીં તો વહ વ્યક્તિ ન હી શ્રીરઘુનન્દન કા ઉપાસક ઔર ન હી ઉનકા જન કહલાતા હૈ ।

સર્વસંસ્કારમધ્યેતુ ધનુર્બાણોમહાવરઃ ।

સ્વામિન્નાદૌત્વયાપ્રોક્તઃ કથમિત્યભિધીયતે ॥ ૧૪ ॥

ધનુર્બાણ કે અતિ ઉત્કૃષ્ટ મહત્ત્વ કો સુનકર પાર્વતીજી શિવ જી સે પુનઃ પ્રશ્ન કરતી હૈં કિ હે સ્વામિન્ ! આપને સભી સંસ્કારોં મેં ધનુષબાણ કો હી સબસે શ્રેષ્ઠ બતાયા ઇસકા કારણ ક્યા હૈ?

નિત્યં પ્રિયઃ પ્રિયતરોરઘુનન્દનસ્ય

બાણોધનુર્વિમલમન્ત્રષડક્ષરશ્ચ

બાલે તદેવ સકલેષુ ચ ચિહ્ન મધ્યે

શ્રેષ્ઠ મહાધનુશરં સમુપાસકેષુ ॥ ૧૫॥
ભગવાન શિવ જી બોલે - હે બાલે! ધનુષબાણ તથા વિમલ ષડક્ષર મન્ત્રરાજ શ્રીરઘુનન્દન કો નિત્ય પ્રિય સે ભી અતિ પ્રિય હૈં ઇસી કારણ રામોપાસકોં કે લિએ સભી ચિન્હોં મેં ધનુષબાણ કા સંસ્કાર શ્રેષ્ઠ હૈ ।
ધ્યાને જપે વિવિધિપાઠરતાશ્ચનિત્યં પૂજારતાઃ ષડધિકૈર્દશભિઃ પ્રકારૈઃ ॥

એતદ્ધનુઃશરવિવર્જિત કાસ્તુકૂર્યૂ રામઃ પ્રસીદતિ કદાપિ ન ચૈવ તેષામ્ ॥ ૧૬॥
ધ્યાન મેં તથા જપ મેં ઔર વિવિધ પ્રકાર કે સ્તોત્રાદિ પાઠ કરને મેં તત્પર ઔર સોલહ પ્રકાર કી પૂજા (ષોડશોપચાર)કે અધિકારી હોને પર ભી યદિ ધનુષ ઔર બાણ કે સંસ્કાર સે રહિત કોઈ હૈ તો ઉસકે ઇન કૃત્યોં સે શ્રીરઘુનાથ જી કદાપિ (કભી ભી)પ્રસન્ન નહીં હોતે ।

યજ્ઞાં ચ તીર્થગમનં પિતૃદેવસર્વં કુર્વન્તિ કર્મશુભકં શ્રુતયોવદન્તિ ।
યેનાઙ્કિતા ધનુશરૈર્વિફલં ચ સર્વં યેચાઙ્કિતાધનુઃ શરૈશ્ચ ફલં સહસ્ત્રમ્ ॥ ૧૭॥
વેદ (શ્રુતિ)દ્વારા પ્રતિપાદિત યજ્ઞ, તીર્થાટન, પિતૃતર્પણ આદિ જિતને શુભ કર્મ હૈં વે સભી ધનુર્બાણ કે અઙ્કન કે બિના નિષ્ફલ અર્થાત વ્યર્થ હો જાતે હૈં ઔર ધનુષ-બાણ સે અઙ્કિત કરને પર યહી કર્મ સહસ્ત્ર ગુના ફલિત હો જાતે હૈં ।
ચક્રાત્ફલં શતગુણં ધનુષઃ શરસ્ય યશ્ચાઙ્કિતોઽપિ સ ચ રામજનાગ્રગણ્યઃ ।
સારૂપ્યમેવલભતે કિલતત્ક્ષણેવૈ રામઃ પ્રિયઃ પ્રિયતરોઽનુદિનં ચ મહ્યમ્ ॥ ૧૮॥
ભગવાન શઙ્કર માતા પાર્વતી સે કહતે હૈં કિ હે શિવે! શઙ્ખ ઔર ચક્ર સે શતગુણ અર્થાત સૌગુના અધિક મહત્ત્વ ધનુષબાણ કે અઙ્કન કા હૈ। જો જન શ્રીરામ જી કે દિવ્યાયુધ ધનુષ ઔર બાણ સે અઙ્કિત હોતે હૈં વે શ્રીરામ જી કે જનોં મેં અગ્રગણ્ય (શ્રેષ્ઠ)હોતે હૈં। જિસ સમય કોઈ ધનુષ બાણ સે અઙ્કિત હોતા હૈ ઉસી ક્ષણ વહ શ્રીરામ જી કે સારૂપ્ય મુક્તિ કો પ્રાપ્ત કર લેતા હૈ ઔર પ્રતિદિન શ્રીરામ જી ઉસકે લિએ પ્રિયતર સે ભી મહત્પ્રિયતર હો જાતે હૈં ।

શ્રુત્વા મહાદ્ભુતમિદં ધનુષઃ શરસ્ય માહાત્યમેવ વિમલંસજ્જનપ્રિયં ચ ।
ધન્યાવયં જગતિ ધન્યતરાશ્ચનિત્યં કસ્માત્કરોતિગ્રહણં વિધિના ચ કેન ॥ ૧૯॥
માતા પાર્વતી ભગવાન શિવ સે બોલીં - મહાદ્ભુત વિમલ સજ્જનોં કો અતિ પ્રિય યહ ધનુષબાણ કે માહાત્મ્ય કો સુનકર જગત મેં અપને જન્મ કો ધન્યાતિધન્ય મૈં માનતી હૂઅઁ પરન્તુ ધનુષ-બાણ સંસ્કાર કિસસે ગ્રહણ કરના ચાહિએ ઔર કિસ વિધિ સે ગ્રહણ કરના ચાહિએ?

યઃ સદ્ગુરુર્જગતિ યસ્ય ગુરુપ્રભાવો રામસ્ય ચૈવ સતતં સમુપાસકોયઃ ।
સમ્પૂજયેત્સુવિધિના રઘુનાથબાણં બધ્વાકરાઞ્જલિમથો પ્રણતિ પ્રકુર્યાત્ ॥ ૨૦॥
ભગવાન શિવ જી બોલે - જગત મેં જિસકા અત્યન્ત પ્રભાવ હો ઐસે સદ્ગુરુ ઔર શ્રીરામજી કી સતત ઉપાસના કરને વાલા જો પુરુષ હો વહ શ્રીરામ જી કે આયુધ ધનુષ બાણ કો સુન્દર વિધિ સે પૂજન કરે ઔર ફિર દોનોં હાથ જોડ઼કર ધનુષ ઔર બાણ કો પ્રણામ કરે ।

તેન પ્રસન્નમનસા સમુદારબુદ્ધ્યા તમન્યનુઃશરમિદં ભુજયોઃ પ્રકુર્ય્યાત્ ।
પૂજાં પુનઃ પ્રકુરુતેવિવિધૈશ્ચરત્રૈસ્તસ્મિન્ક્ષણેભવતિ જીવન એવ મુક્તઃ ॥ ૨૧॥
તબ ગુરુ પ્રસન્ન મન હોકર ઉદાર બુદ્ધિ સે શિષ્ય કે ભુજા કે મૂલ મેં યહ ધનુષ ઔર બાણ કો તપા કર અઙ્કિત કરે। ઇસકે પશ્ચાત શિષ્ય વિવિધ પ્રકાર સે શ્રીગુરુદેવ કી પૂજા કરે ઇસ પ્રકાર ધનુષ-બાણ સંસ્કાર હોને પર પુરુષ ઉસી ક્ષણ જીવન મુક્ત હો જાતા હૈ ।

વામે કરે ચ ધનુષા ચ શરેણ સવ્યે યશ્ચાઙ્કિતોહિ મનુજોનરલોકધન્યઃ ।
તસ્મૈનમન્તિ શિરસા દ્રુહિણાદિદેવાસ્તદ્દર્શનેન મનુજાકિલ કલ્મષઘ્નાઃ ॥ ૨૨॥
જિસ પુરુષ કે બાએઁ ભુજા મેં ધનુષ ઔર દાહિને મેં બાણ અઙ્કિત હોતા હૈ વહ મનુષ્ય નર લોક મેં ધન્ય હૈ ઔર બ્રહ્માદિ દેવ ઉસ પુરુષ કો નમસ્કાર કરતે હૈં ઔર ઉસ પુરુષ કે દર્શન સે મનુષ્ય કે પાપ કા નાશ હોતા હૈ ।
ત્વત્તોવિધિં શૃણુ શિવે કથયામિ સર્વં બાણન્ધનુશ્ચ વસુધાતુમયમ્પ્રકુર્ય્યાત્ ।
કૃત્વા યથોક્ત વિધિના સકલાં પ્રતિષ્ઠાં સંસ્થાપયેદ્ધ હનુમાન ચ ગણેશ ગૌર્ય્યૌ ॥ ૨૩॥
ભગવાન શિવ બોલે - હે શિવે ! ધનુષ ઔર બાણ સંસ્કાર કી સમ્પૂર્ણ વિધિ કો મૈં તુમસે કહતા હૂં। પ્રથમ વસુધાતુમય અર્થાત અષ્ટધાતુ સે ધનુષબાણ નિર્માણ કરેં ફિર યથોક્ત વિધિ સે ધનુષ બાણ કી પ્રતિષ્ઠા કરકે શ્રીગણેશ જી ઔર ગૌરી તથા હનુમાન જી કા સંસ્થાપન કરેં અર્થાત આવાહન સુપૂજન કરેં ।
અગ્નૌવિશુદ્ધ હવિષા વિવિધૈઃ સુગન્ધૈર્હોમં સુવેદવિધિના શરશાર્ઙ્ગ મન્ત્રૈઃ ।
અષ્ટોતરંશતમથો જુહુયાત્સુભક્તો રામંસ્મરેદ્હૃદિતદાજનકાત્મજાઢ્યમ્ ॥ ૨૪॥
સુન્દર પ્રજ્જ્વલિત અગ્નિ મેં વિવિધ પ્રકાર કે શુભ સુગન્ધિ સમ્પન્ન હવિષોં દ્વારા સુન્દર વૈદિક વિધિ સે શરશાર્ઙ્ગ (ધનુષબાણ)કે મન્ત્રોં સે ૧૦૮ બાર આહુતિયાં દેં। ઇસકે સાથ હી ભક્તિ પૂર્વક હૃદય મેં જગચ્છરણ્ય પ્રભુ શ્રીરામ સહિત વાત્સલ્યરસસમ્પન્ના શ્રીજનકાત્મજા જાનકીજી કે દિવ્ય સ્વરૂપ કા ધ્યાન કરેં ।

તમં ધનુશ્શરમથોખલુતત્ર હોમે પ્રેમણાઙ્કિતં સુમનસા ચ ગુરુઃ પ્રકુર્ય્યાત્ ।
દેશેષુચૈવ સકલેષ્વપિ સર્વ કાલે વર્ણાશ્રમાશ્ચ સકલાઙ્કિત પુણ્ય પુઞ્જાઃ ॥ ૨૫॥
હવન કે પશ્ચાત ઉસી હવન કી અગ્નિ મેં ધનુષ બાણ કો તપિત કર શ્રીગુરુ પ્રેમ સહિત પવિત્ર મન સે શિષ્ય કો અઙ્કિત કરેં અર્થાત ધનુષ બાણ કી છાપ દેં ઔર ઇસ ધનુષ બાણ કે અઙ્કન કા સર્વદેશ તથા સર્વકાલ મેં લેને કા વિધાન હૈ ઔર બ્રાહ્મણાદિ ચારોં વર્ણ તથા બ્રહ્મચર્য્યાદિ ચારોં આશ્રમ ઇસ ધનુષ ઔર બાણ સે અઙ્કિત હોને પર પુણ્યોં કે પુઞ્જ (પુણ્ય સમૂહ)કહાતે હૈં ।

શ્રીરામસંસ્કારવિવર્જિતા યે નિષ્પુચ્છશૃઙ્ગાઃ પશવો નરાસ્તો ।
શક્તા ન વેદા અભિવર્ણિતુંયત્ત્વત્તોમયાખ્યાતમવિસ્તરેણ ॥ ૨૬॥
ભગવાન શિવ કહતે હૈં કિ શ્રીરામ જી કે સંસ્કાર સે જો વર્જિત હૈ વે પુરુષ બિના પૂએઁછ ઔર સીઙ્ગ વાલે પશુ કે સમાન હૈં। હે પાર્વતી! ધનુષ બાણ કી મહિમા કા જો વર્ણન જો મૈંને તુમસે સઙ્ક્ષિપ્ત રૂપ મેં કિયા હૈ ઇસ ધનુષ બાણ કે મહત્ત્વ કો વિસ્તાર પૂર્વક વર્ણન કરને મેં વેદ ભી સમર્થ નહીં હૈં અર્થાત ઇસ ધનુષ બાણ કે અઙ્કન કી અનન્ત મહિમા હૈ ।

અહં વિધાતા ગરુડ઼ધ્વજશ્ચ રામસ્યબાલેસમુપાસકાનામ્ ।
ગુણાનનન્તાન્ કથિતું ન શક્તાઃ સર્વેષુભૂતેષ્વપિ પાવનાસ્તે ॥ ૨૭॥
મૈં (શિવ), વિધાતા (બ્રહ્મા)ઔર ગરુડ઼ધ્વજ (ભગવાન વિષ્ણુ)ભી શ્રીરામોપાસકોં કે અનન્ત ગુણોં કા વર્ણન કરને મેં સમર્થ નહીં હૈં। વે શ્રીરામોપાસક સભી ભૂતોં (જીવોં)કે મધ્ય નિશ્ચિત રૂપ સે અતિપવિત્ર હૈં અર્થાત સમસ્ત બ્રહ્માણ્ડોં કો પાવન કરને વાલે હૈં ।

- ઇતિ શ્રીમન્મહારામાયણે ઉમામહેશ્વર સંવાદે રામોપાસક સંસ્કાર કથન નામૈકોનપઞ્ચાશત્સર્ગઃ ॥ ૪૯॥

૫૦

રામસ્યાનન્યદાસાનાં શ્રુતંસંસ્કારમુત્તમમ્ ।
સુખમ્મે પરમં જાતમન્યત્પૃચ્છામિ તે પુનઃ ॥ ૧॥
માતા પાર્વતી જી બોલીં કિ હે નાથ! શ્રીરામજી કે અનન્ય દાસ સમ્બન્ધી ઉત્તમ સંસ્કાર કો સુનકર મુઝે પરમ સુખ ઉત્પન્ન હુઆ અબ મૈં આપસે અન્ય કુછ સુનના ચાહતી હૂઁ ।

ક્ષરાક્ષરૌનિર્વર્ણૌ નિર્વર્ણાતીતમદ્ભુતમ્ ।
ભેદમેષાં વદસ્વામિન્ જ્ઞાત્વામામનુગામિનીમ્ ॥ ૨॥
માતા પાર્વતીજી આગે પ્રશ્ન કરતી હૈં - હે સ્વામિન્! મુઝકો અનુગામિની અર્થાત અપની સેવિકા જાનકર ક્ષર, અક્ષર, નિર્વર્ણ તથા નિર્વર્ણાતીત શબ્દ વાચ્ય ઇન ચારોં કા ભેદ આપ મુઝસે કહિએ ।

કિઙ્કરં ચાક્ષરં કિં ચ કિં નિરક્ષરમેવ ચ ।
કિં વૈ નિરક્ષરાતીતં સર્વં કથય વિસ્તરાત્ ॥ ૩॥
માતા પાર્વતી આગે કહતીં હૈં - હે નાથ! ક્ષર અક્ષર નિરક્ષર ઔર નિરક્ષરાતીત તત્ત્વ ક્યા હૈ ઇસે આપ વિસ્તાર સે કહિએ ।

માયામયાદિકંસર્વં પઞ્ચતત્ત્વોદ્ભવં તનુમ્ ।
દૃષ્ટં શ્રુતાદિકઞ્ચૈવ ક્ષરમિત્યાભિધીયતે ॥ ૪॥
ભગવાન શિવ બોલે કિ પૃથ્વી જલ વાયુ અગ્નિ આકાશ ઇન પાઞ્ચોં તત્ત્વ સે ઉત્પન્ન કીટ ભૃઙ્ગાદિ સે લેકર બ્રહ્મા તક કે શરીર ઔર દૃષ્ટશ્રુત (દેખા ઔર સુના ગયા)માયામય પદાર્થ અર્થાત સમસ્ત બ્રહ્માણ્ડ ક્ષરપદ વાચ્ય હૈ ।

નોટઃ- યહ ક્ષર પદાર્થ પરિવર્તન શીલ હૈ ।

વ્યાપકઃ સર્વભૂતેષુ યસ્યનાશઃ કદાપિ ન ।
જીવાત્મા સર્વગોભેદ્યઃ સોઽક્ષરો ભૂધરાત્મજે ॥ ૫॥

ભગવાન શિવ બોલે - હે ભૂધરાત્મજે! સમ્પૂર્ણ ભૂતોં મેં જો વ્યામ જો અણુચેતન અર્થાત્ જો અવિનાશી હૈ ઔર કર્મ દ્વારા સ્વર્ગાસ્વર્ગ મેં ગમન કરને વાલા ઔર જો હૃદય દેશાદિ સે અવિછિન્ન હૈ વહ જીવાત્મા હી અક્ષર પદ વાચ્ય હૈ ।

સર્વ સાક્ષી ચિદાનન્દો નિર્દ્વન્દોઽખણ્ડએવ યઃ ।
પરમાત્મા પરબ્રહ્મ કથ્યતે સ નિરક્ષરઃ ॥ ૬॥
જો સભી જીવાત્માઓં દ્વારા કિએ ગએ શુભાશુભ કર્મોં કે સાક્ષી હૈં તથા ચિદાનન્દ સે સમ્પન્ન હૈં ઔર નિર્દ્વન્દ (દ્વન્દોં સે પરે)તથા અખણ્ડ (જિનકે ખણ્ડ નહીં હો સકતે)પરમાત્મા હૈં ઉન્હીં પરબ્રહ્મ કો નિરક્ષરપદ વાચ્ય કહા જાતા હૈ ।

અસઙ્ખ્યમિત્રવત્તેજો વેદાઅપિ ન યં વિદુઃ ।
સ વૈ નિરક્ષરાતીતો રામઃ પરતરાત્પરઃ ॥ ૭॥
જિનમેં અસઙ્ખ્ય સૂર્યોં કા તેજ (પ્રકાશ)વિદ્યમાન હૈ ઔર વેદ ભી જિનકો જાન નહીં સકતે હૈં ઐસે નિખિલ પરતર પરબ્રહ્મ સે ભી પર જો શ્રીરામજી હૈં ઉન્હીં કો નિરક્ષરાતીત પદ વાચ્ય કહા જાતા હૈ ।

યો વૈ વસતિ ગોલોકે દ્વિભુજશ્ચ ધનુર્ધરઃ ।
બ્રહ્માનન્દમયોરામો યેન સર્વં પ્રતિષ્ઠિતમ્ ॥ ૮॥
જો નિત્ય દ્વિભુજ ધનુર્ધર સ્વરૂપ મેં ગોલોક કે મધ્ય સાકેત મહામણિ મણ્ડપ મેં નિવાસ કરતે હૈં વે શ્રીરામ બ્રહ્માનન્દમય હૈં જિન મેં સમસ્ત જગત પ્રતિષ્ઠિત હૈ ।

ભૂતઃ ક્ષરોઽક્ષરશ્ચાંશઃ કલાશ્ચૈવ નિરક્ષરઃ ।
સ્વયં નિરક્ષરાતીતઃ સ એવ જાનકીપતિઃ ॥ ૯॥
ભગવાન શિવ કહતે હૈં કિ ક્ષર પદ વાચ્ય પ્રકૃતિ હૈ જો અચિત તત્ત્વ હૈ ઔર અક્ષર પદ વાચ્ય જીવાત્મા હૈ જો ચિત તત્ત્વ હૈ યે દોનોં હી શ્રીરામ જી કે અંશ હૈં। નિરક્ષર પદ બોધ્ય જો બ્રહ્મ હૈ વહ શ્રીરઘુનાથ જી કે કલા સ્વરૂપ હૈં પર શ્રીજાનકીપતિ તો સ્વયં નિરક્ષરાતીત હૈં અર્થાત સમસ્ત કલાઓં કે સ્વામી હૈં ।

ઈક્ષાભૂતઃ ક્ષરસ્તસ્ય ચાક્ષરસ્તેજ ઉચ્યતે ।
નિરક્ષરો ઘનસ્તેજો વર્તતે જાનકીપતેઃ ॥ ૧૦॥
ઉન્હીં શ્રીજાનકીપતિ કે અંશ જો ક્ષર પદ વાચ્ય હૈ વહ અચિત તત્ત્વ ઉનકા સઙ્કલ્પ રૂપ હૈ ઔર અક્ષર પદ વાચ્ય જીવાત્મા જો શ્રીરામ જી કા ચેતન અંશ હૈ વહ શ્રીરામ જી કે અણુ તેજ કા સ્વરૂપ હૈ ઔર નિરક્ષર શબ્દ બોધ્ય જો બ્રહ્મ હૈ વહ શ્રીરઘુનાથ જી કે તેજઘન અર્થાત તેજ સમૂહ કા સ્વરૂપ હૈ ।

સ્વયં નિરક્ષરાતીતો રામએવઇતિશ્રુતિઃ ।
બ્રહ્મજ્ઞાનનિમગ્ના યે ભજન્તિ સનકાદયઃ ॥ ૧૧॥
શ્રીરામ પદ વાચ્ય અશેષ કારણ પરબ્રહ્મ હી સ્વયં નિરક્ષરાતીત હૈં યહ શ્રુતિ કહતી હૈ ઔર ઉન્હી નિરક્ષરાતીત શ્રીરામ જી કે જ્ઞાન (ઉન્હેં જાનને)મેં નિમગ્ન સનકાદિક ઋષિગણ ઉનકા નિરન્તર ભજન કરતે હૈં ।

ય એતદભિજાનાતિ ગુહ્યાદ્ગુહ્યતમં મતમ્ ।
તસ્ય ચૈવાચલાભક્તિઃ સ રામોપાસકો મહાન્ ॥ ૧૨ ॥
જો પુરુષ ઇસ ગુપ્ત સે ભી પરમ ગુપ્ત સિદ્ધાન્ત કો અચ્છી પ્રકાર જાનતા હૈ વહી પુરુષ શ્રીરામ જી કી અચલા ભક્તિ કો પ્રાપ્ત કરકે મહાન રામોપાસક કહલાતા હૈ ।

યે ચ રામમયં વિશ્વં પશ્યન્તિ જ્ઞાન ચક્ષુષા ।
યે ચ રામાઙ્ઘ્રિ સંરક્તા શ્રીરામોપાસકાશ્ચતે ॥ ૧૩ ॥
જો સમસ્ત વિશ્વ કો અપને જ્ઞાનચક્ષુ (રામભક્તિ દ્વારા જો મહાન દિવ્ય દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત હુઇ હૈ ઉસ નેત્ર સે)રામમય દેખતા હૈ ઔર જો શ્રીરામ જી કે ચરણોં મેં સંરક્ત (નિરન્તર નિમગ્ન)હૈ વહી સચ્ચા શ્રીરામોપાસક હૈ ।

જ્ઞાન વિજ્ઞાન યોગૈઃ કિં તપોધ્યાન સમાધિભિઃ ।
તત્ત્વમેતં નજાનાતિ શ્રમ એવહિ કેવલમ્ ॥ ૧૪ ॥
જ્ઞાન, વિજ્ઞાન, યોગ સે ક્યા લાભ? ઔર તપ, ધ્યાન તથા સમાધિ સે ક્યા પ્રયોજન? યદિ શ્રીરામ જી કે મહાદિવ્ય પરમ રહસ્યમય તત્ત્વ કો કિસી ને નહીં જાના તો ઉસને કેવલ શ્રમ હી કિયા ઉસે કોઇ ફલ નહીં પ્રાપ્ત હુઆ ।

પરમેશ્વરનામાનિ સન્ત્યનેકાનિ પાર્વતિ ।
પરન્તુ રામનામેદં સર્વેષામુત્તમોત્તમમ્ ॥ ૧૫ ॥
ભગવાન શઙ્કર કહતે હૈં - હે પાર્વતી! પરમેશ્વર કે અનેકોં દિવ્ય નામ હૈં પરન્તુ યહ જો રામ નામ હૈ વહ સભી નામોં મેં ઉત્તમોત્તમ (ઉત્તમ મેં ભી પરમ ઉત્તમ)હૈ ।

રામસ્યૈવ રમુક્રીડા નામ્નોનાન્યસ્ય જાયતે ।
જીવોડતએવ રામસ્ય સ્મરણાત્તુ ગતિંલભેત્ ॥ ૧૬ ॥
સભી નામોં મેં યહ રામ નામ હી ક્રીડ઼ાર્થક રં ધાતુ સે નિષ્પાદિત હૈ ઇસલિએ જીવ રામ નામ હી કે સ્મરણ સે પરમ ગતિ કો પ્રાપ્ત કર સકતા હૈ ।

કેચિદ્બ્રહ્મસખાયં ચ કેચિદ્દાસં વદન્તિ ચ ।
કિંસરૂપસ્તુ જીવોયં સ્વામિન્ કથયવિસ્તરાત્ ॥ ૧૭ ॥
માતા પાર્વતી શઙ્કર જી સે કહતી હૈં - હે સ્વામી કોઇ આચાર્ય જીવ કો બ્રહ્મ કા સખા બતાતે હૈં કોઇ કોઇ દાસ બતાતે હૈં। આપ હી મુઝે વિસ્તાર સે બતાઇએ કિ જીવ કા સ્વરૂપ ક્યા હૈ?

દાસવદ્યોડભિજાનાતિ દાસસ્તેષામિતિસ્મૃતઃ ।
યેજાનન્તિ સખાતુલ્યં સખિવત્તાનથોદિતઃ ॥ ૧૯ ॥
જો આચાર્ય (બ્રહ્મ દાસા)ઇસ શ્રુતિ કે સિદ્ધાન્ત સે અપને કો દાસ ઔર બ્રહ્મ કો સ્વામી ભાવ સે જાનતે હૈં ઉનકે મત મેં દાસ્ય રસ હી ઠીક હૈ ઔર કુછ આચાર્ય (દ્વા સુપર્ણા સયુજા સખાયાઃ)ઇસ શ્રુતિ કે સિદ્ધાન્ત સે અપને કો બ્રહ્મ કા સખા જાનતે હૈં ઉનકે લિએ સખ્ય ભાવ કા વર્ણન કિયા ગયા હૈ ।

યે પશ્યન્તિ સખીભાવં સખીત્વમ્પ્રાપ્નુવન્તિ તે ।

બ્રહ્માત્મકં ચ યે જીવં તેષામ્બ્રહ્મ ઇતિસ્મૃતઃ ॥ ૨૦॥
જો પરબ્રહ્મ શ્રીરઘુનાથ જી કો સખીભાવ કી દૃષ્ટિ સે નિહારતે હૈં વે સખી ભાવ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈં ઔર જો જીવ કો બ્રહ્માત્મક અર્થાત જીવ કો બ્રહ્મ વિશેષણી ભૂત શરીર ભાવ સે ઔર બ્રહ્મ કો વિશેષ્ય ભૂતશરીરી (અર્થાત જીવ કો બ્રહ્મ કા અંશ)જાનતા હૈ વહ ઇસી શરીર-શરીરી ભાવ કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ ।

શ્રીરામં યે ચ હિત્વા ખલમતનિરતા બ્રહ્મજીવં વદન્તિ ।
તેમૂઢાનાસ્તિકાસ્તે શુભગુણરહિતાઃ સર્વ બુદ્ધ્યાતિરિક્તાઃ ॥

પાપિષ્ઠાધર્મહીના ગુરુજન વિમુખા વેદશાસ્ત્રે વિરુદ્ધાસ્તે ।
હિત્વાગાઙ્ગં રવિકિરિણ જલં પાન્તુમિચ્છન્ત્યતૃમાઃ ॥ ૨૧॥
અબ ભગવાન શઙ્કર શુષ્ક અદ્વૈતિયોં કા તિરસ્કાર કરતે હૈં ઔર કહતે હૈં કિ જો દુષ્ટ સિદ્ધાન્ત મેં આસક્ત હોકર શ્રીરામ જી કી ઉપાસના કો ત્યાગકર જીવ કો (શ્રીરામ જી કા અંશ)ન બતાકર જીવ કો હી બ્રહ્મ (શ્રીરામ)બતાતે હૈં વે મૂર્ખ નાસ્તિક હૈં ઔર સભી શુભ ગુણોં સે રહિત તથા ભગવાન શ્રીરામ કે પ્રતિ વ્યવસાયાત્મિકા બુદ્ધિ સે રિક્ત હૈં। ઐસે પાપિષ્ઠ, ધર્મહીન ઔર ગુરુજનવિમુખ વેદ શાસ્ત્રોં કે વિરુદ્ધ હોકર ઉસી પ્રકાર સમ્ભાષણ કરતે હૈં જૈસે અત્યન્ત પ્યાસે હોને પર કોઇ મૂર્ખ ગઙ્ગા જલ કો છોઽકર ભૂમ જલ (નિકૃષ્ટ જલ)કો પાન કરના ચાહતે હૈં ।

યે મર્ત્યા રામપાદૌ સુખપ્રદવિમલૌ સં વિહાયાર્ત્ત બન્ધોઃ ।
તે મૂઢા બોધ હેતું ઘૃતપરિઘટને વારિમન્થાન યુક્તાઃ ॥

યો બ્રહ્માસ્મીતિ નિત્યંવદતિ હૃદિ વિના રામચન્દ્રાઙ્ઘ્રિપદ્મમ્ ।
તે બુદ્ધ્યા ત્યક્તપોતાસ્તૃણ પરિનિચયે સિન્ધુમુગ્રં તરન્તિ ॥ ૨૨॥
ભગવાન શિવ જી કહતે હૈં કિ જો પુરુષ દીનબન્ધુ રઘુનાથ જી કે સુખપ્રદ ચરણ કમલ કો ત્યાગકર અપને ઔર બ્રહ્મ મેં અભેદ બોધ હેતુ સાધન મેં લગા હૈ ઉસકા સાધન ઉસી પ્રકાર કા હૈ જૈસે કોઇ ઘી નિકાલને કે લિએ પાની કો મથને કા વ્યર્થ સાધન કરે। શ્રીરામચન્દ્રજી કે ચરણકમલ કા ધ્યાન કિએ બિના જો અપને કો “અહં બ્રહ્માસ્મિ” (મૈં હી બ્રહ્મ હૂં)ઐસા કહતા હૈ વહ ઉસી પ્રકાર વ્યર્થ સાધન કરતા હૈ જૈસે કોઇ સિન્ધુ તારક જહાજ કો છોઽકર મન મેં કલ્પિત ઘાસ કી નૌકા બનાકર દુસ્તર સિન્ધુ કો તરને કા નિષ્ફલ પ્રયાસ કરતા હૈ ।

યે કેવલાદ્વૈતમતાનુરક્તાઃ શ્રીરામમૂર્તિં વિમલાં વિહાય ।
તેષામદૃશ્યાં હરિદશ્વમૂર્તિં પશ્યન્તિમૂઢાઃ પ્રતિબિમ્બ કુમ્ભે ॥ ૨૩॥
ભગવાન શિવ કહતે હૈં કિ જો પુરુષ વિમલ અર્થાત પ્રાકૃત ગુણ શૂન્ય, શુદ્ધ, દિવ્ય શ્રીરઘુનાથ જી કી મૂર્તિ કો છોઽકર કેવલાદ્વૈતવાદ મત મેં અનુરક્ત હૈં વે ઐસે હી હૈં જૈસે કોઇ આકાશ કે પ્રત્યક્ષ સૂર્ય કો ન દેખકર ઘઽે મેં જો સૂર્ય કા પ્રતિબિમ્બ પઽ રહા હૈ ઉસકો દેખે ।

યે રામભક્તિં સુ વિહાય રમ્યાં જ્ઞાનેરતાપ્રતિદિનં પરિક્લિષ્ટમાર્ગે ।
આરાન્મહેન્દ્ર સુરભીં પ્રહૃત્યમૂર્ખા અર્કં ભજન્તિ સુભગે સુખ દુગ્ધહેતોઃ ॥ ૨૪॥

ભગવાન શઙ્કર માતા પાર્વતી સે કહતે હૈં કિ હે સુભગે! જો પુરુષ રમણીય વિમલ શ્રીરામભક્તિ કો છોડ઼કર અત્યન્તક્લેશ દાયક અદ્વૈત જ્ઞાન માર્ગ મેં પ્રતિ દિન અનુરાગ કરતે હૈં વે મૂર્ખ સમીપ મેં કામધેનુ કો છોડ઼કર સુખરૂપ દુગ્ધ નિમિત્ત આક (મદાર)કા સેવન કરતે હૈં ।

ત્યક્ત્વા શ્રીરઘુનન્દનં પરતરં સદ્જ્ઞાનરૂપં તથા
બ્રહ્મણ્યેવ વદન્તિ યે સદસતોઃ પૂર્ણંસદાકાશવત્ ॥

તે વૈ તન્દુલ હેતવે તુષમહોનિઘ્નન્તિ દુર્બુદ્ધયઃ
છિત્વા મૂલમુપાશ્રયન્તિ ચ દલં તૈઃ સદ્ગુરુર્નોકૃતઃ ॥ ૨૫॥

ભગવાન શિવ જી કહતે હૈં કિ પરાત્પર જ્ઞાન સ્વરૂપ શ્રીરઘુનાથ જી કો છોડ઼કર સદસત્ મેં પૂર્ણ આકાશવત્ બ્રહ્મ કો બતાતે હૈં અર્થાત અગુણ બ્રહ્મ કી ઉપાસના કરતે હૈં યે સબ આશ્ચર્યમય દુર્બુદ્ધિયોં કે કર્તવ્ય હૈં અર્થાત ઉસી પ્રકાર હૈ જૈસે કોઇ ચાવલ પાને કે લિએ ભૂસા કો કૂટતા રહે ઔર મૂલ કો કાટ કર પત્તે કા આશ્રય લે લે જૈસે કિ ઉસ મૂર્ખ ને કભી સદ્ગુરુ કા આશ્રય લિયા હી નહીં ।

કિં વર્ણયામિ વિમલે બહુભિઃ પ્રકારૈઃ

સીતાપતેર્વિગત જ્ઞાન વિશેષ સર્વમ્ ।
જ્ઞાનં તદેવકુસુમં ચ યથા ન ભોજં
સત્યંવદામિ ચ તદા ન સુખં ચ સ્વપ્ને ॥ ૨૬॥

ભગવાન શિવ કહતે હૈં કિ હે વિમલે! બહુત પ્રકાર સે મૈં ક્યા વર્ણન કરૂઁ (જ્યાદા ક્યા કહૂઁ બસ ઇતના હી સમઝો)કિ શ્રીસીતાપતિ જી કે સમ્બન્ધ બિના નિખિલ જ્ઞાન આકાશપુષ્પ કે સમાન નિરર્થક હૈ ઔર સત્ય કહતા હૂઁ કિ વહાઁ પર સુખ સ્વપ્ન મેં ભી નહીં હૈ જહાઁ શ્રીરામજી પ્રતિષ્ઠિત નહીં હૈ ।

- ઇતિ શ્રીમન્મહારામાયણે ઉમામહેશ્વર સંવાદે ક્ષરાક્ષરનિરક્ષરાતીતભેદો દ્વૈતાદ્વૈત નિર્ણયો નામ પઞ્ચાશતતમઃ સર્ગઃ ॥ ૫૦॥

૫૧

સમ્પ્રવક્ષ્યામિ જાનક્યાઃ ત્રયઃ ત્રિંશત્શક્તયઃ ।
નિકટે સંસ્થિતા નિત્યં સર્વાભરણભૂષિતાઃ ॥ ૧॥
શ્રીર્ભૂલીલા તથોત્કૃષ્ટા કૃપાયોગોન્નતી તથા ।
જ્ઞાનાપર્વી તથા સત્યા કથિતા ચાપ્યનુગ્રહા ॥ ૨॥
ઈશાના ચૈવ કીર્તિશ્ચ વિદ્યેલા કાન્તિલમ્બિની ।
ચન્દ્રિકાપિ તથાકૂરા કાન્તા વૈ ભીષણી તથા ॥ ૩॥
ક્ષાન્તા ચ નન્દિની શોકા શાન્તા ચ વિમલા તથા ।
શુભદા શોભના પુણ્યા કલા ચાપ્યથ માલિની ॥ ૪॥

મહોદયાહ્લાદિનીઃ ચ શક્તિરેકાદશત્રિકા ।
પશ્યન્તિ ભૃકુટીં તસ્યા જાનક્યા નિત્યમેવ ચ ॥ ૫॥
શિવજી માતા પાર્વતી સે બોલે કિ શ્રીજાનકી જી કી અંશ જો ૩૩ શક્તિયાં હૈં, ઉન્હેં કહતા હૂઁ સુનો, જાનકીજી કે સમક્ષ યે નિત્ય રહતી હૈં । શ્રી ૧, ભૂ દેવી ૨, લીલા દેવી ૩, તથા ઉત્કૃષ્ટ ૪, કૃપા ૫, યોગા ૬, ઉન્નતી ૭, જ્ઞાના ૮, પર્વી ૯, તથા સત્યા ૧૦, અનુગ્રહા ૧૧, ઈશાના ૧૨, કીર્તિ ૧૩, વિદ્યા ૧૪, ઇલા ૧૫ ક્રાન્તિ ૧૬, લમ્બિની ૧૭, ચન્દ્રિકા ૧૮, તથા ક્રૂરા ૧૯, કાન્તા ૨૦, ભીષણી ૨૧, ક્ષાન્તા ૨૨, નન્દિની ૨૩, શોકા ૨૪, શાન્તા ૨૫ ઔર વિમલા ૨૬, શુભદા ૨૭, શોભના ૨૮, પુણ્યા ૨૯, કલા ૩૦, ઔર માલિની ૩૧, મહોદયા ૩૨, આહ્લાદિની ૩૩, યહ તૈન્તીસ શક્તિયાઁ શ્રીજાનકી જી કી ભુકુટી દેખતી રહતી હૈં ઔર ભૃકુટિ કે દિખાને સે સબ કોઇ અપને અપને કાર્ય કો કરતી હૈં ।

શ્રીશ્ચ શ્રીઃ પ્રેરિકા જ્ઞેયા ભૂરણ્ડાધાર ઉચ્યતે ।
લીલા બહુવિધા લીલા ઉત્કૃષ્ટોત્કર્ષપ્રેરિકા ॥ ૬॥
કૃપયા શુભ કૃપા સમ્યગ્યોગાયોગાન્વિતા ગતિઃ ।
ઉન્નતી મહતી વૃદ્ધિં જ્ઞાના વિજ્ઞાનપ્રેરિકા ॥ ૭॥
કરોતિ પ્રેરણં સમ્યક્ પર્વી જયપરાજયૌ ।
સત્યસ્ય પ્રેરિકા સત્યાનુગ્રહાર્થા દયાગુણાઃ ॥ ૮॥
યે ચ સર્વે જગન્મધ્યે ભેદા અપિ સુદુસ્તરાઃ ।
ઈશાના પ્રેરિકા તેષાં વર્તતે નાત્ર સંશયઃ ॥ ૯॥
યશોऽધિકારિણી કીર્તિર્વિદ્યાવિદ્યાધિકારિણી ।
સદ્વાણી પ્રેરિકેલાસ્યાત્ક્રાન્તા ક્રાન્તિવિવર્દ્ધિની ॥ ૧૦॥
યાનિ ધામાનિ સર્વાણિ શ્રીરામસ્યાદ્ભુતાનિ ચ ।
ગુણાશ્ચાનન્તરૂપાણિ પ્રેરિકેષાં વિલમ્બિની ॥ ૧૧॥
શીતં પ્રકાશયોસ્સમ્યક્ પ્રેરિકા ચન્દ્રિકાપિ ચ ।
ક્રૂરત્વં પ્રેરિકા ક્રૂરા મનોવાક્કાયકર્મભિઃ ॥ ૧૨॥
પ્રેરકા ચોભયોઃ કાન્તા રાગમોહૌ શુભાશુભૌ ।
પ્રેરિકા ભીષણી તેષાં યે ચ સર્વે ભયાદયઃ ॥ ૧૩॥
વર્તન્તે પ્રેરિકા ક્ષાન્તા ક્ષમા ગુણવિશેષતઃ ।
નન્દિની ચ તથા શક્તિઃ સર્વાનન્દપ્રદાયિની ॥ ૧૪॥
સમ્પૂર્ણ બ્રહ્માણ્ડ મેં શ્રી કી પ્રેરણા કરનેવાલી શ્રીદેવી શક્તિ હૈં ૧। બ્રહ્માણ્ડ કી આધાર ભૂદેવી શક્તિ હૈં ૨। સમ્પૂર્ણ લીલા કી પ્રેરક લીલા દેવી હૈં ૩। સબ ઉત્કર્ષ કી પ્રેરક ઉત્કૃષ્ટા શક્તિ હૈં ૪। સમ્પૂર્ણ કૃપા કી પ્રેરક કૃપા શક્તિ હૈં ૫। અષ્ટાઙ્ગ યોગાદિ કી પ્રેરક યોગાશક્તિ હૈં ૬। સકલ વૃદ્ધિ કી પ્રેરક ઉન્નતિ શક્તિ હૈં ૭। જ્ઞાન વિજ્ઞાન વૈરાગ્યાદિ કી પ્રેરક જ્ઞાના શક્તિ હૈં ૮। જય પરાજય કી પ્રેરક પર્વી શક્તિ હૈં ૯। સત્ય કી પ્રેરક સત્યા શક્તિ હૈં ૧૦। દયાદિક ગુણ કી પ્રેરક અનુગ્રહા શક્તિ હૈં ૧૧। સમ્પૂર્ણ દુસ્તર ભેદોં કી પ્રેરક ઈશાના શક્તિ હૈં ૧૨। સુયશ

કી પ્રેરક કીર્તિ શક્તિ હૈં ૧૩। સમ્પૂર્ણ વિદ્યા કી પ્રેરક વિદ્યા શક્તિ હૈં ૧૪। સદ્ગુણી કી પ્રેરક ઇલા શક્તિ હૈં ૧૫। સર્વ કાન્તિ કી પ્રેરક કાન્તા શક્તિ હૈ ૧૬। ઔર તીન લોક ચૌદહોં ભુવન ઔર ૧૦૮ વૈકુણ્ઠ હૈં સો સબ શ્રીરામજી કે ધામ હૈં ઔર ભગવાન કે અસઙ્ખ્યગુણ જો હૈં ઔર વે જિતને રૂપ ધારણ કરતે હૈં, અંશ કલા વિભૂતિ આવેશાદિ યે સભી વિલમ્બિની શક્તિ દ્વારા પ્રતિપાદિત કિયા જાતા હૈ ૧૭। શીત પ્રકાશ કી પ્રેરક ચન્દ્રિકા શક્તિ હૈં ૧૮। ક્રૂરા હૈં અક્રૂર પરન્તુ સમ્પૂર્ણ ક્રૂરતા કી પ્રેરક હૈં સો ક્રૂરા શક્તિ હૈં ૧૯। સબ રાગ મોહ શુભાશુભ કી પ્રેરક કાન્તા શક્તિ હૈં ૨૦। સકલ ભય કી પ્રેરક ભીષણ શક્તિ હૈં ૨૧। ક્ષમાગુણ કી પ્રેરક ક્ષમા શક્તિ હૈં ૨૨। આનન્દ કી પ્રેરક નન્દિની શક્તિ હૈં ૨૩।

શોકા સ્વયં વિશોકા ચ લોકાનાં શોક પ્રેરિકા ।
શાન્તિપ્રદાયિની શાન્તા વિમલા વિમલાન્ ગુણાન્ ॥ ૧૫॥
શુભદા સદ્ગુણાન્ શોભાં પ્રેરયન્તિ ચ શોભના ।
પુણ્યાપુણ્યગુણોપેતા કલા બહુકલાવતી ॥ ૧૬॥
માલિની વ્યાપકાન્સર્વાન્પ્રેરયેચ્ચ મહોદયાન્ ।
વિભવં પ્રકૃતિર્ભક્તિં વિસ્તારયતિ સર્વતઃ ॥ ૧૭॥
આહ્લાદિની મહાડડહ્લાદં સંવર્દ્ધયતિ સર્વદા ।
સ્વે સ્વે કાર્યે રતાસ્સર્વાઃ ત્રયઃ ત્રિંશચ્ચ શક્તયઃ ॥ ૧૮॥
યસ્મિન્કાલે ભવેદ્યાસાં સીતારામાનુશાસનમ્ ।
તસ્મિન્કાલે પ્રકુર્વન્તિ સર્વં કાર્ય્યમશેષતઃ ॥ ૧૯॥
એકૈકાનાં સહસ્રાણિ વર્ત્તતે ચોપશક્તયઃ ।
વ્યાપકાસ્સર્વલોકેષુ ગગનમિવ સર્વતઃ ॥ ૨૦॥

શોકા શક્તિ હૈં અશોક પરન્તુ સમ્પૂર્ણ બ્રહ્માણ્ડ ભર મેં શોક કી પ્રેરણા કરતી હૈં ૨૪। શાન્તિ કી પ્રેરક શાન્તા શક્તિ હૈં ૨૫। વિમલગુણ કી પ્રેરક વિમલા શક્તિ હૈં ૨૬। સદ્ગુણ કી પ્રેરક શુભદા શક્તિ હૈં ૨૭। સુન્દરતા કી પ્રેરક શોભના શક્તિ હૈં ૨૮। પુણ્ય કી પ્રેરક પુણ્યા શક્તિ હૈં ૨૯। સકલગુણ ઔર ૬૪ કલા કી પ્રેરક કલાવતી શક્તિ હૈં ૩૦લ્ સર્વત્ર વ્યાપકતા કી પ્રેરક માલિની શક્તિ હૈં ૩૧। ઔર સમ્પૂર્ણ વિભવ પ્રકૃતિ ગુણ કે ઔર ભક્તિ કી પ્રેરક ભક્તિ શક્તિ હૈં ૩૨। પરમ આહ્લાદ જો બ્રહ્માનન્દ હૈ ઉસકી પ્રેરક અહ્લાદિની શક્તિ હૈં ૩૩ । યે સબ શક્તિ અપને-અપને કાર્ય મેં રત રહતી હૈં જિસ કાલ મેં શ્રીસીતારામજી કી આજ્ઞા હોતી હૈ ઉસી કાલ મેં સર્વ શક્તિ સર્વ કાર્ય કો વિશેષ પૂર્વક કરતી હૈં। ઇન સબ શક્તિયોં કી હજારોં હજ◌ારોં ઉપશક્તિ અર્થાત આજ્ઞા પાલન કરને વાલી દાસી હૈં સો સર્વલોક મેં આકાશ કે સમાન વ્યામ હો રહી હૈં ।

- ઇતિ શ્રીમન્મહારામાયણે ઉમા મહેશ્વર સંવાદે એક પઞ્ચાશત્તમઃ સર્ગઃ ॥ ૫૧॥

૫૨

મુહુર્મુહુઃ ત્વયાપ્રોક્તં રામનામ પરાત્પરમ્ ।

તદર્થમ્બ્રૂહિ ભોસ્વામિન્ કૃત્વામપિદયાંહૃદિ ॥ ૧॥
માતા પાર્વતી શઙ્કરજી સે બોલીં - હે સ્વામી! આપને શ્રીરામ નામ કો પરાત્પર અર્થાત સકલ બ્રહ્મ વાચક નામોં સે અતિ ઉત્કૃષ્ટ બાર-બાર બતાયા ઇસલિએ અપને હૃદય મેં આપ મુઝ પર દયા કરકે ઉસ રામ નામ કે અર્થ કો કહિએ ।

ત્વમેવ જગતામ્મધ્યે ધન્યા ધન્યતરાપ્રિયે ।
પૃષ્ટન્ત્વયા મહત્તત્ત્વં રામનામાર્થમુત્તમ્ ॥ ૨॥
ભગવાન શઙ્કર બોલે - ઇસ જગત કે મધ્ય તુમ ધન્યાતિધન્ય હો પાર્વતી! ક્યોંકિ તુમને મહત તત્ત્વ (પરમ તત્ત્વ)શ્રીરામ નામ કે અર્થ કો મુઝસે પૂછા હૈ ।

વેદાઃ સર્વે તથા શાસ્ત્રામુનયશ્ચ સુરર્ષભાઃ ।
નામ્નઃ પ્રભાવમત્યુગ્રં તેઽભિજાનન્તિ સુવ્રતે ॥ ૩॥
ભગવાન શિવ બોલે - હે સુવ્રતે પાર્વતી! શ્રીરામ નામ કે અતિ ઉગ્ર પ્રભા કો ઋગાદિક ચારોં વેદ તથા છહ દર્શનોં કે વેત્તા મનનશીલ મુનિ વૃન્દ સુર શ્રેષ્ઠ બૃહસ્પતિ પ્રભૃતિ જાનતે હૈં ।

રામ એવાભિ જાનાતિ કૃત્સ્નં નામાર્થમદ્ભુતમ્ ।
ઇષદ્વદામિનામાર્થં દેવિ તસ્યાનુકમ્પયા ॥ ૪॥
ભગવાન શિવ કહતે હૈં યદ્યપિ વેદાદિ શાસ્ત્ર રામ નામ કે જ્ઞાતા હૈં લેકિન વે કાર્ય રૂપ હોને સે પૂર્ણરીત્યા રામ નામ કે જ્ઞાતા નહીં હો સકતે હૈં ક્યોંકિ રામ નામ સબકા કારણ હૈ અતએવ હે દેવિ! ઇસ રામ નામ કે અદ્ભુત મહત્ત્વ કો સમ્યક રૂપ સે શ્રીરામ હી જાનતે હૈં ઔર ઉનકી અનુકમ્પા સે અર્થાત કૃપા સે કુછ મૈં જાનતા હૂઁ વહી તુમસે કહતા હૂઁ ઉસે સુનો ।

કોટિ કન્દર્પ શોભાઢ્યે સર્વાભરણભૂષિતે ।
રમ્યરૂપાર્ણવેરામે રમન્તિ સનકાદયઃ ॥ ૫॥
ભગવાન શિવ રામ નામ કી પહલી નિરુક્તિ અર્થાત અર્થ બતાતે હૈં - કરોડ઼ોં કામદેવોં કી શોભા સે યુક્ત સર્વાભરણભૂષિત રમણીય શોભા કે સિન્ધુ શ્રીરામ મેં સનકાદિ મહર્ષિ વૃન્દ રમણ કરતે હૈં ।

અતએવ રમુક્રીડ઼ા રામનામ્નઃ પ્રવર્તતે ।
રમન્તિ મુનયસ્સર્વે નિત્યં યસ્યાઙ્ઘ્રિ પઙ્કજે ॥ ૬॥
શ્રીરામ જી કે ચરણ કમલોં મેં સભી મુનિ ગણ નિત્ય રમતે રહતે હૈં ઇસલિએ હી રમુક્રીડ઼ા ધાતુ સે રામ નામ પ્રવર્તિત હોતા હૈ ।

અનેક સખિભિઃ સાકં રમતે રાસમણ્ડલે ।
અતએવ રમુક્રીડ઼ારામનામ્નઃ પ્રવર્તતે ॥ ૭॥
અનેક સખિયોં કે સહિત રાસમણ્ડલ કે મધ્ય શ્રીરામજી રમણ કરતે હૈં ઇસલિએ રમુક્રીડ઼ા ધાતુ કા આચાર્યો ને રામ નામ કે વ્યુત્પત્તિ હેતુ નિર્માણ કિયા હૈ ।

બ્રહ્મજ્ઞાનનિમગ્નોપિ જનકો યોગિનાં વરઃ ।
હિત્વા રમન્તિ તે રામે રમુક્ક્રીડ઼ાતએવ વૈ ॥ ૮॥
નિખિલ યોગી વૃન્દ મેં શ્રેષ્ઠ શ્રીમિથિલેશ જનક જી બ્રહ્મ ધ્યાન મેં નિમગ્ન હોને પર ભી ઉસ બ્રહ્માનન્દ કો છોડ઼કર શ્રીરઘુનાથ જી કે પરમાનન્દ મેં રમ જાતે હૈં ઇસલિએ હી રમુક્રીડ઼ા ધાતુ કી સાર્થકતા રામ નામ સે હોતી હૈ ।
આબાલતો વિરક્તોઽયં યામદગ્નિર્હરિઃસ્મૃતઃ ॥

સ એવ રમતે રામે રમુક્રીડ઼ા તતોઽનઘે ॥ ૯॥
ભગવાન શિવ કહતે હૈં કિ હે અનઘે! યામદગ્નિ પુત્ર પરશુરામજી વહ બાલ વિરક્ત હોને પર ભી રામ રૂપ મેં નિમગ્ન હો ગએ ઇસ શ્રીરામ નામ કે અર્થ સે રમુ ક્રીડ઼ા ધાતુ સાર્થક હોતી હૈ ।
સપ્તદીપેષુ યે સર્વે સાધવોઽસાધવોઽપિવા ॥

વિદેહકુલ સમ્ભૂતા યે ચ સર્વે નૃપોત્તમાઃ ॥ ૧૦॥
રામરૂપાર્ણવે ભૂત્વા રમિતાસ્તૈનિજાનિજા ।
દત્તાત્મજો રમુક્રીડ઼ા રામસ્યૈવ ઇતિ શ્રુતિઃ ॥ ૧૧॥
શિવ જી કહતે હૈં કિ હે પાર્વતી! સાતોં દ્વીપ મેં જિતને સાધુ તથા અસાધુ રાજા થે ઔર વિદેહ કુલ મેં ઉત્પન્ન જિતને નૃપોત્તમ વીર થે વો સબ શ્રીરામ જી કી શોભા સિન્ધુ મેં નિમગ્ન હોકર આનન્દિત હોકર અપની અપની કન્યા શ્રીરામ જી કો અર્પણ કર દિએ ઇસલિએ હી રમુક્રીડ઼ા ધાતુ સે શ્રીરામ કી નિષ્પત્તિ હોતી હૈ ઐસી સનાતની શ્રુતિ હૈ ।

રાક્ષસી ઘોરરૂપા ચ દુષ્ટત્વાં કર્ત્તુમાગતા ।
સાપ્યાસીદ્રમિતા રામે પતિવત્કામમોહિતા ॥ ૧૨॥
ઘોર રૂપા શૂર્પણખા રાક્ષસી દુષ્ટ ભાવ કી ઇચ્છા સે પઞ્ચવટી મેં આઈ ઔર જબ ઉસને શ્રીરામ રૂપ કો દેખા તો વહ મોહિત હો ગઈ ઔર શ્રીરામ જી કે સાથ પતિ ભાવ સે રમણ કરના ચાહા ।

ચતુર્દશ સહસ્ત્રાશ્ચ રાક્ષસા ખરદૂષણાઃ ।
મોહિતા રામસદ્રૂપે રમુક્રીડ઼ાતઉચ્યતે ॥ ૧૩॥
ચૌદહ હજ઼ાર રાક્ષસોં કે સહિત ખરદૂષણ ભી શ્રીરઘુનાથ જી કે સદ્રૂપ કો દેખકર મોહિત હો ગએ ઇસલિએ હી રામ નામ સે ઉત્પન્ન રમુ ક્રીડ઼ા ધાતુ કહી જાતી હૈ ।

નાના મુનિ ગણાસ્સર્વે દણ્ડકારણ્યવાસિનઃ ।
જ્ઞાનયોગ તપોનિષ્ઠા જાપકા ધ્યાન તત્પરાઃ ॥ ૧૪॥
મુનિ વેષ ધરં રામં નીલજી ભૂત સન્નિભમ્ ।
રમન્તેયોષિતો ભૂતા રૂપં દૃષ્ટ્વા મહર્ષયઃ ॥ ૧૫॥
દણ્ડકારણ્ય વાસી નાના વેશ વિશિષ્ટ મુનિ ગણ યોગ તપ નિષ્ઠ તથા જપ ધ્યાન પરાયણ હોને પર ભી જબ સજલ નીલ મેઘ કે સમાન મુનિ ભેષ ધારણ કિએ હુએ શ્રીરામ રૂપ કો દેખકર એકાએક મોહિત હોકર સ્ત્રી ભાવ સે શ્રીરામ જી મેં રમણ કરના ચાહે ।

ઈષદ્ધાસ કૃતો રામોદૃષ્ટ્વા તેષામિમાગતિમ્ ।
યુયન્ધન્ય તરાજ્ઞાને સંસ્પર્શનહિ સામ્પ્રતિ ॥ ૧૬॥
ઉન મુનિયોં કી ઐસી સ્થિતિ દેખકર રઘુનાથજી કુછ હૈંસકર બોલે કિ હે ઋષિ ગણ! આપ સબ જ્ઞાનિયોં મેં શ્રેષ્ઠ ગિને જાતે હૈં ઔર મૈં ભી અવતારોં મેં મર્યાદા પુરુષોત્તમ ગિના જાતા હૂઅૈં ઇસલિએ ઇસ કાલ મેં મેરા સ્પર્શ નહીં હો સકતા હૈ ।

મન્નિદેશાત્તપોયૂયં ચરધ્વં ભો મહર્ષયઃ ।
ઇપ્સિતાસ્તે ભવિષ્યન્તિ દ્વાપરે વર્ત્તતે યુગે ॥ ૧૭॥
શ્રીરામ જી બોલે - હે મહર્ષિયોં! હમારી ઇચ્છા સે આપ સબ અભી તપ કરેં દ્વાપર યુગ મેં ઇસ અભિલાષા કી પૂર્તિ હોગી ।

રમિતારામ મૂર્ત્તૌ તે સ્ત્રિયોરૂપાસ્તપશ્ચરન્ ।
અતો દેવિ રમુક્રીડ઼ાા રામ નામ્નૈવવર્ત્તતે ॥ ૧૮॥
શિવ જી બોલે - હે દેવી ! જિસ રામમૂર્તિ મેં તપ કરતે હુએ ભી ઋષિ લોગ સ્ત્રી રૂપ ભાવ સે રમણ કરના ચાહેં ઇસી નિમિત્ત સે ક્રીડ઼ાર્થક રમુ ધાતુ રામ નામ સે નિરૂપિત હોતા હૈ ।

અજરા નરતનું ત્યક્ત્વારામાલ્લુબ્ધાં વિલોક્ય સઃ ।
રામએવ રમદ્ધાલી રમુક્રીડ઼ાત ઉચ્યતે ॥ ૧૯॥
વીર બાલિ રામ જી સે અજર અમર શરીર હોને કા વરદાન પાને પર ભી શરીર કી આશા છોડ઼કર રઘુનાથજી કે ચરણ કમલ મેં હી રમણ કિયા ઇસ કારણ સે ભી રમુ ક્રીડ઼ાા ધાતુ રામ નામ સે નિષ્પન્ન હોતી હૈ ।

રમિતા રામ સદ્રૂપે રાક્ષસા રાવણાદયઃ ।
રામ ઇત્યાહવે ઉક્ત્વા રામમેવાભિ સઙ્ગતા ॥ ૨૦॥
રાવણ આદિ રાક્ષસ સમૂહ રઘુનાથજી કે સદ્રૂપ મેં રમણ કર તથા સમર મેં હે રામ ! ઐસા સમ્બોધન કર શરીર ત્યાગ કર શ્રીરામજી કો પ્રાપ્ત હો ગએ ।

પરે ધામ્નિ ગતે રામેડયોધ્યાયાં યે ચરાચરાઃ ।
રામેડપિરમિતા ભૂત્વા તચ્છાકમુપજગ્મતુઃ ॥ ૨૧॥
જબ રઘુનાથજી અપને પરધામ કો જાને કી ઇચ્છા કિએ ઉસ સમય શ્રીઅવધવાસી તથા ચરાચર શ્રીરામ રૂપ મેં મગ્ન હોકર ઉનકે સાથ ગમન કર ગએ ।

રામનામ્નો વિશેષેણ રમુક્રીડ઼ાં ભવત્યતઃ ।
હેતુરન્યદ્રમુક્રીડ઼ાં શૃણુધ્વં સાવધાનતઃ ॥ ૨૨॥
ઇસી કારણ વિશેષ રૂપ સે રામ નામ સે રમુ ક્રીડ઼ાા ઉત્પન્ન હોતી હૈ કિન્તુ મૈં રમુ ક્રીડ઼ાા કે અપર હેતુ કો ભી સુનાતા હૂઅૈં ધ્યાન સે સુનો ।

વાચ્ય વાચક રામસ્ય કથિતૌ નામ રૂપિણૌ ।

રામ નામ પરં બ્રહ્મ રમિતં યચ્ચરાચરે ॥ ૨૩॥
ભગવાન શિવ કહતે હૈં કિ શ્રીરામ પદ મેં નામ ઔર રૂપ કી દૃષ્ટિ સે વાચક વાચ્ય સમ્બન્ધ હૈ અર્થાત શ્રીરામ નામ લેને પર રઘુનાથજી કા રૂપ હી ધ્યાન મેં આતા હૈ। યહ રામ નામ હી વહ પરબ્રહ્મ હૈ જો ચરાચર મેં રમણ કર રહા હૈ ।

રમન્તે મુનયોયસ્મિન્ યોગિનશ્ચોર્ધ્વરેતસઃ ।
અતોદેવિ રમુક્રીડ઼ા રામનામ્નૈવવર્ત્તતે ॥ ૨૪॥
જિન શ્રીરામ મેં મુનિ સમૂહ તથા ઊર્ધ્વરેતા નૈષ્ટિક બ્રહ્મચારી રમણ કર રહે હૈં ઇસલિએ હી શ્રીરામ નામ સે રમુ ક્રીડ઼ા ધાતુ નિષ્પન્ન હોતી હૈ ।

પોષણં ભરણાધારં રામનામ્નાજગત્સુ ચ ।
અતએવ રમુક્રીડ઼ા પરબ્રહ્માભિધીયતે ॥ ૨૫॥
સમસ્ત જગત કા આધાર તથા ભરણ પોષણ કરને વાલા યહ શ્રીરામ નામ હી હૈ ઇસલિએ ઇસ રમુક્રીડ઼ા ધાતુ સે પરબ્રહ્મ કા અભિધાન હોતા હૈ ।

અંશાંશૈરામનામ્નશ્ચ ત્રયઃ સિદ્ધાભવન્તિહિ ।
બીજમોઙ્કાર સોહં ચ સૂત્રૈરુક્તમિતિશ્રુતિઃ ॥ ૨૬॥
શ્રીરામ નામ કે અંશ અર્થાત રેફાદિ કલા સે હી બીજ, ઓઙ્કાર તથા સોહં યહ તીન સિદ્ધ હોતે હૈં। યહ બાત શ્રુતિ (વેદ)ઔર સૂત્ર (પાણિનીય)મેં ઉક્ત અર્થાત પ્રસિદ્ધ હૈ ।

કથમેતદ્વિજાનામિ સંસિદ્ધા રામનામતઃ ।
બીજમોઙ્કારસોહં ચ સ્વામિન્ કથયતત્ત્વતઃ ॥ ૨૭॥
માતા પાર્વતી શિવ જી સે બોલીં - યહ મૈં કૈસે જાનૂએઁ કિ શ્રીરામ નામ સે પ્રણવ ઔર બીજ તથા સોહં યે તીન સિદ્ધ હોતે હૈં ઇસલિએ હે સ્વામિન્! મુઝે તત્ત્વ રૂપ સે બતાઇએ ।

નિશ્ચલં માનસં કૃત્વા સાવધાનાચ્છૃણુ પ્રિયે ।
ગુહ્યાદ્ગુહ્યતરં તત્ત્વં વક્ષ્યેઽમૃતમયં મુદા ॥ ૨૮॥
ભગવાન શિવ માતા પાર્વતી જી સે બોલે - હે પ્રિયે! તુમ અપને મન કો સ્થિર કરકે મેરી બાત કો સાવધાનપૂર્વક સુનો। મૈં બડ઼ે હર્ષ સે તુમસે ઇસ અમૃત રૂપ ગૂઢ઼તમ તત્ત્વ કો કહતા હૂએઁ ।

રામ નામ મહાવિદ્યાષડ્ભિર્વસ્તુભિરાવૃતા ।
બ્રહ્મજીવ મહાનાદૈસ્ત્રિભિરન્યદ્વદામિતે ॥ ૨૯॥
ભગવાન શિવ બોલે કિ યહ શ્રીરામ નામ રૂપી મહાવિદ્યા છઃ વસ્તુઓં સે આવૃત હૈ - બ્રહ્મ, જીવ, મહાનાદ ઔર ઇસકે અતિરિક્ત અન્ય વસ્તુ કા ભી મૈં વર્ણન કરતા હૂએઁ ।

સ્વરેણ વિન્દુના ચૈવ દિવ્યયા માયયાપિ ચ ।
પૃથક્ત્વેન વિભક્તેન સામ્પ્રતં શૃ઼ણુપાર્વતિ ॥ ૩૦॥

પુનઃ તીન વસ્તુ સ્વર, બિન્દુ તથા દિવ્ય માયા યહ છહ વસ્તુ શ્રીરામ નામ મેં હૈ । હે પાર્વતી ! અબ ઇન છઃ વસ્તુઓં કે પૃથક ભેદ મૈં તુમસે કહતા હૂઐઁ તુમ ધ્યાન સે સુનો ।

પરબ્રહ્મ મયોરેફો જીવોઽકારશ્ચ મસ્ય યઃ ।
રસ્યાકાર મયોનાદઃ રાયાદીર્ઘસ્વરસ્મૃતઃ ॥ ૩૧॥
રામ નામ મેં જો રેફ હૈ વહ પરબ્રહ્મમય હૈ (વાચ્ય-વાચક સમ્બન્ધ સે)ઔર મકાર કા જો અકાર હૈ વહ જીવ સ્વરૂપ હૈ ઔર રકાર કે હ્રસ્વ અકાર નાદ સ્વરૂપ હૈ ફિર દીર્ઘ અકાર સ્વર સ્વરૂપ હૈ ।

મકારં વ્યઞ્જનં બિન્દુર્હેતુ પ્રણવમાયયોઃ ।
અર્દ્ધ ભાગાદુકારસ્યાદકારાન્નાદભાગિનઃ ॥ ૩૨॥
રકારં ગુરુરાકારસ્તથા વર્ણવિપર્ય્યઃ ।
મકારં વ્યઞ્જનં ચૈવ પ્રણવં ચાભિધીયતે ॥ ૩૩॥
મકાર જો વ્યઞ્જન હૈ વહ બિન્દુ સ્વરૂપ હૈ। પ્રણવ કા હેતુ માયા અર્થાત પ્રણવ દિવ્ય માયા સ્વરૂપ હૈ। વર્ણ વિપર્યય સૂત્ર સે રકાર જો હૈ વહ અકાર હો જાતા હૈ ઔર જો રામ કા અકાર હૈ વહ ઉકાર હો જાતા હૈ ઔર જો મકાર હૈ વહ મકાર હી રહકર પ્રણવ કા અભિધાન કર દેતા હૈ ।

રામનામ્નઃ સમુત્પન્નઃ પ્રણવો મોક્ષદાયકઃ ।
રૂપન્તત્ત્વમસેશ્ચાસૌ વેદતત્ત્વાધિકારિણઃ ॥ ૩૪॥
રામ નામ સે હી મોક્ષદાયક પ્રણવ સમુત્પન્ન હુઆ હૈ ઔર વેદ તત્ત્વ કે અધિકારી લોગ ઇસી રામ નામ કો તત્ત્વમસિ કા રૂપ અર્થાત કારણ કહતે હૈં ।

અકારઃ પ્રણવેસત્ત્વમુકારશ્ચ રજોગુણઃ ।
તમોહલ મકારઃ સ્યાત્ત્રયોઽહઙ્કાર ઉદ્ભવાઃ ॥ ૩૫॥
અબ શ્રીરામ નામકાર્થ પ્રણવ કે તીનોં વર્ણોં કો ત્રિગુણમય દિખાતે હૈં। પ્રકૃતિ કા કાર્ય મહત્તત્ત્વ ત્રિવિધ અહઙ્કાર મય હૈ વહી પ્રણવ કા પ્રથમ વર્ણ અકાર સત્ત્વગુણમય હૈ ઔર દ્વિતીય વર્ણ ઉકાર રજોગુણમય હૈ તથા તીસરા હલ મકાર જો હૈ વહ તમોગુણમય હૈ। જૈસે મહત્તત્ત્વ સે હી ત્રિગુણ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઉસી પ્રકાર શ્રીરામ નામ સે ઉદ્ભૂત પ્રણવ કે તીનોં વર્ણ ત્રિગુણમય હૈં ।

પ્રિયે ભગવતો રૂપે ત્રિવિધો જાયતેઽપિ ચ ।
વિષ્ણુર્વિધિર્હરશ્ચૈવ ત્રયો ગુણ વિધારિણઃ ॥ ૩૬॥
ભગવાન શિવ બોલે કિ હે પ્રિયે! ષડૈશ્વર્ય સમ્પન્ન ભગવાન શ્રીરામજી સે ત્રિવિધ રૂપ જાયમાન (પ્રકટ)હોતે હૈં - બ્રહ્મા જો રજોગુણમય હૈં, વિષ્ણુ જો સત્ત્વગુણમય હૈં તથા શિવજી જો તમોગુણમય હૈં ।

ચરાચર સમુત્પન્નો ગુણત્રય વિભાગતઃ ।
અતઃ પ્રિયે રમુક્રીડઃ◌ા રામનામ્નૈવ વર્તતે ॥ ૩૭॥

ચરાચર જગત ઇન્હીં ગુણત્રય (સત-રજ-તમ)ઇન્હીં કે વિભાગ સે સમ્યક રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઇસલિએ રમુ ક્રીડ઼ાં ધાતુ રામ નામ સે હી નિષ્પન્ન હોતી હૈ ।

યથા ચ પ્રણવોઽયો બીજં તદ્વર્ણ સમ્ભવમ્ ।
સશબ્દેન હકારેણ સોહમુક્તં તથૈવ ચ ॥ ૩૮॥
જૈસે પ્રણવ રામ નામ સે સિદ્ધ હોતા હૈ ઔર રામ વર્ણ જન્ય બીજ સિદ્ધ હોતા હૈ ઉસી પ્રકાર સકાર ઔર હકાર સહિત સોહં મન્ત્ર ભી રામ નામ સે હી સિદ્ધ હોતા હૈ ।

ઇત્યાદયો મહામન્ત્રા વર્તન્તે સપ્તકોટયઃ ।
આત્મા તેષાં ચ સર્વેષાં રામ નામ પ્રકાશકઃ ॥ ૩૯॥
પ્રણવાદિ સાત કરોડ઼ મહામન્ત્ર જો કહે ગએ હૈં ઉન સબકા આત્મા સ્વરૂપ અર્થાત પ્રકાશક શ્રીરામ નામ હી હૈ ।

નારાયણાદિ નામાનિ કીર્તિતાનિ બહૂન્યપિ ।
સમ્યગ્ભગવતસ્તેષુ રામનામ પ્રકાશકઃ ॥ ૪૦॥
નારાયણાદિ જિતને ભગવન્નામ હૈં વે બહુત સે શાસ્ત્રોં મેં ગાએ ગએ હૈં કિન્તુ ઉન સમ્પૂર્ણ નામોં કે સત્ય પ્રકાશક (પરમ સ્ત્રોત)શ્રીરામ નામ હી હૈં ।

અતઃ પ્રિયે રમુક્રીડ઼ાં તેષામર્થેપ્રવર્તતે ।
સનકાદિ ફણીશાદિ રામનામ ભજન્ત્યતઃ ॥ ૪૧॥
ભગવાન શિવ કહતે હૈં કિ હે પ્રિયે! ઉન નારાયણાદિ શબ્દાર્થ મેં રમુ ક્રીડ઼ાં ધાતુ કા પ્રવર્તન હોતા હૈ ઇસલિએ હી સનકાદિક ઋષિગણ ઔર શેષ પ્રભૃતિ મહાનુભાવ ઇસ રામ નામ કો ભજતે હૈં ।

રામનામ્નોગુણૈશ્વર્યં સઙ્ક્ષેપેન પ્રભાષિતમ્ ।
રૂપમેતત્ પ્રતાપં ચ રામનામ્નોવદામિતે ॥ ૪૨॥
ભગવાન શઙ્કર બોલે કિ શ્રીરામ નામ કે ગુણ ઔર ઐશ્વર્ય કો મૈને સઙ્ક્ષેપ મેં તુમસે કહા, અબ મૈં તુમસે શ્રીરામ નામ કે રૂપ ઔર પ્રતાપ કે વિષય મેં કહતા હૂઅઁ ।

શૃણુષ્વ પરમં ગુહ્યં યં ન જાનન્તિ કેપિ ચ ।
કેપિ કેપિ વિજાનન્તિ રામાનુક્રોશતઃ પ્રિયે ॥ ૧૩॥
ભગવાન શિવ કહતે હૈં કિ ઇસ પરમ ગોપ્ય તત્ત્વ કો કોઇ નહીં જાનતા। કેવલ કોઈ-કોઈ હી ઇસ પરમ ગુહ્ય તત્ત્વ કો શ્રીરામ જી કે અનુગ્રહ સે જાનતે હૈં ।

તેજોરૂપમયોરેફ઼ઃ શ્રીરામામ્બક કઞ્જયોઃ ।
કોટિ સૂર્ય પ્રકાશશ્ચ પરબ્રહ્મ સ ઉચ્યતે ॥ ૪૩॥
શ્રી રઘુનાથ જી કે નેત્ર કમલ કા તેજ રૂપ રેફ઼ હી કરોડ઼ોં કરોડ઼ોં સૂર્યોં કો પ્રકાશિત કરતા હૈ ઇસલિએ વહ રેફ઼ હી પરબ્રહ્મ કહાતા હૈ ।

સોઽપિ સર્વેષુ ભૂતેષુ સહસ્ત્રારે પ્રતિષ્ઠિતઃ ।
સર્વસાક્ષી જગદ્વ્યાપી નિત્યં ધ્યાયન્તિ યોગિનઃ ॥ ૪૪॥
વહ તેજ સભી પ્રાણી માત્ર કે સહસ્ત્રાર (સિર મધ્ય કે અગ્ર ભાગ મેં સહસ્ત્રદલ કમલ)મેં પ્રતિષ્ઠિત હૈ ઔર સર્વસાક્ષી તથા જગત મેં વ્યાપ્ત હૈ ઉસી તેજ કા યોગિજન નિત્ય ધ્યાન કરતે હૈં ।

રામસ્ય મણ્ડલસ્યૈવ તેજોરૂપં વરાનને ।
કોટિકન્દર્પશોભાઢ્યો રેફાકારોહિવિદ્ધિ ચ ॥ ૪૫॥
ભગવાન શિવ બોલે કિ હે વરાનને! રઘુનાથજી કે મુખમણ્ડલ કા જો તેજ રૂપ પ્રકાશ હૈ વહ કરોડ઼ોં કામદેવોં કી શોભા સે યુક્ત હૈ ઉસે તુમ રેફ કા હ્રસ્વ અકાર જાનો ।

અકારસ્યતદ્રૂપં ચ વાસુદેવઃ સ કથ્યતે ।
મધ્યાકારો મહાતેજઃ શ્રીરામસ્યૈવ વક્ષસઃ ॥ ૪૬॥
ઔર હ્રસ્વ અકાર કા વહ રૂપ વાસુદેવ પદ સે કહા જાતા હૈ ફિર શ્રીરામજી કે વક્ષસ્થલ કા જો મહાતેજ હૈ વહ રામ શબ્દ કે મધ્યવર્તી દીર્ઘ અકાર કો દ્યોતિત કરતા હૈ ।

સોઽપ્યાકારો મહાવિષ્ણોર્બલવીર્ય્ય સ્વરૂપકમ્ ।
સર્વેષામેવવિશ્વાનામાધારત્વં ચ વિદ્ધિતમ્ ॥ ૪૭॥
વહ અકાર બલ ઔર વીર્ય કે સ્વરૂપ મહાવિષ્ણુ કા વાચક હૈ। યહી અકાર સમ્પૂર્ણ જગત કા આધાર હૈ ।

મસ્યાકારો ભવેદ્રૂપં શ્રીરામ કટિજાનુની ।
સોપ્યાકારો મહાશમ્ભુરુચ્યતે યો જગદ્ગુરુઃ ॥ ૪૮॥
ઔર મકાર મેં જો અકાર હૈ વહ શ્રીરામજી કે કમર ઔર ઘુટને કા તેજ હૈ ઔર યહી અકાર મહાશમ્ભુ કહલાતે હૈં જો જગદ્ગુરુ હૈં ।

ઇચ્છાભૂતં ચ રામસ્ય મકારવ્યઞ્જનઞ્ચયત્ ।
તન્મૂલ પ્રકૃતિર્જ્ઞેયા મહમાયાસ્વરૂપિણી ॥ ૪૯॥
શ્રીરામ નામ મેં જો વ્યઞ્જન મકાર હૈ વહ રઘુનાથજી કી ઇચ્છા કા સ્વરૂપ હૈ ઔર ઉસી કો મહમાયાસ્વરૂપિણી મૂલ પ્રકૃતિ જાનના ચાહિએ ।

ભાષિતેયં રમુક્રીડ઼ા ગુહ્યાદ્ગુહ્યતરાપરા ।
અન્યં પ્રકારં વક્ષ્યે ચ ત્વત્તોઽહં ચારુલોચને ॥ ૫૦॥
ભગવાન શઙ્કર બોલે - હે ચારુલોચને ! યહ ગોપ્ય સે ગોપ્યતર રમુક્રીડ઼ા ધાતુ કી વ્યાખ્યા મૈંને તુમસે કી અબ તુમસે રામ નામ કે અન્ય પ્રકાર કે અર્થોં કા વર્ણન કરતા હૂઁ ।

નારાયણો રકારઃસ્યાદકારોનિર્ગુણાત્મકઃ ।
મકારોભક્તિરૂપઃ સ્યાન્મહાહ્લાદાભિધાયિનિ ॥ ૫૧॥

રામ શબ્દ મેં જો રકાર હૈ વહ નારાયણ રૂપ કા અભિધાન કરતી હૈ ઔર મધ્યવર્તી આકાર નિર્ગુણ બ્રહ્મેક સ્વરૂપ કા ઘોતન કરતા હૈ ઔર મકાર મહાહ્લાદદાયિની ભક્તિ કા અભિધાન કરતા હૈ ।

વિજ્ઞાનસ્થોરકારઃસ્યાદકારોજ્ઞાનરૂપકઃ ।
મકારઃ પરમાભક્તી રમુક્રીડોચ્યતે તતઃ ॥ ૫૨॥
રામ નામ કા જો રકાર હૈ વહ રામ જી કે વિશુદ્ધ વિજ્ઞાન સ્વરૂપ હૈ। અકાર શ્રીરામજી કે જ્ઞાન કા સ્વરૂપ હૈ। મકાર રામ જી પરમ ભક્તિ કા સ્વરૂપ હૈ। ઇસલિએ હી રામ નામ સે ક્રીડ઼ાર્થક રં ધાતુ નિષ્પન્ન હોતી હૈ ।

ચિદ્વાચકોરકારઃ સ્યાત્સદ્વાચ્યોऽકારઉચ્યતે ।
મકારાનન્દકંવાચ્યં સચ્ચિદાનન્દમવ્યયમ્ ॥ ૫૩॥
શ્રીરામ નામ કા રકાર ચિદ્વાચક હૈ ઔર અકાર જો હૈ વહ સદ્વાચક હૈ ઔર મકાર આનન્દ વાચક હૈ ઇસલિએ શ્રીરામ નામ તીનોં કાલોં મેં અબાધિત રૂપ સે સચ્ચિદાનન્દ બ્રહ્મ રૂપ હૈ ।

રકારસ્તત્પદોજ્ઞયસ્ત્વં પદોऽકારઉચ્યતે ।
મકારોऽસિ પદંજ્ઞેયં તત્ત્વમસિ સુલોચને ॥ ૫૪॥
ભગવાન શિવ બોલે કિ હે સુલોચને! વેદ મેં જો મહાવાક્ય “તત્ત્વમસિ” હૈ વહ ભી શ્રીરામ નામ કે વર્ણોં સે ગતાર્થ હૈ। રકાર સે તત્પદ કા જ્ઞાન હોતા હૈ। અકાર સે ત્વં પદ કા જ્ઞાન હોતા હૈ ઔર મકાર સે અસિ પદ કા જ્ઞાન હોતા હૈ ।

બ્રહ્મેતિ તત્પદંવિદ્ધિ ત્વમ્પદોજીવનિર્મલઃ ।
ઈશ્વરોऽસિપદપ્રોક્તસ્તતોમાયા પ્રવર્તતે ॥ ૫૫॥
તત્ત્વમસિ મહાવાક્ય મેં જો તત્પદ હૈ વહ બ્રહ્મ શ્રીરામજી કા વાચક હૈ ઔર ત્વમ્પદ નિર્મલ જીવ કા બોધક હૈ ઔર ફિર અસિ પદ દ્વારા ઈશ્વર કા બોધ હોતા હૈ ઉસી ઈશ્વર સે માયા અર્થાત પ્રકૃતિ કા પ્રવર્તન હોતા હૈ ।

વેદસારં મહાવાક્યં તત્ત્વમસિતત્કથ્યતે ।
રામનામ્નશ્ચ તત્સર્વં રમુક્રીડાપ્રવર્ત્તતે ॥ ૫૬॥
મહાવાક્ય જો તત્ત્વમસિ હૈ વહ વેદ કા સાર ભાગ કહલાતા હૈ ઔર વહ મહાવાક્ય રામ નામ મેં હી ગતાર્થ હૈ ઇસલિએ રામ નામ સે હી રમુ ક્રીડ઼ા ધાતુ કા પ્રવર્તન હોતા હૈ ।

અન્યમ્પ્રકારં ત્વત્તોભક્ત્યા શ઼ૃણુ વદામ્યહમ્ ।
સઙ્ક્ષેપેનૈવ યદ્ભેદં ક્ષરાક્ષરનિરક્ષરૈઃ ॥ ૫૭॥
ભગવાન શિવ બોલે કિ ક્ષર અક્ષર નિરક્ષર દ્વારા અન્ય પ્રકાર કે જો ભેદ હૈં વહ સઙ્ક્ષેપ મેં તુમસે મૈં કહતા હૂઁ ભક્તિ પૂર્વક તુમ ઉસે સુનોં ।

વ્યઞ્જનાચ્ચક્ષરોત્પત્તી રકારાદ્બ્રહ્મચાક્ષરઃ ।
રેફોનિરક્ષરો બ્રહ્મ સર્વવ્યાપી નિરઞ્જનઃ ॥ ૫૮॥

વ્યઞ્જન વર્ણ સે અર્થાત હલ મકાર સે ક્ષર કી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ ઔર અકાર સે અક્ષર બ્રહ્મ પ્રકાશ કરતે હૈં ઔર રેફ સે નિરક્ષર બ્રહ્મ જો સર્વવ્યાપી હૈં ઔર નિરઞ્જન હૈં વે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

ક્ષરોઽભિધીયતે માયા બ્રહ્માત્મનાતુ ચાક્ષરઃ ।
પરમાત્મા પરબ્રહ્મ નિરક્ષર ઇતિસ્મૃતઃ ॥ ૫૯॥
ક્ષર પદ સે માયા કા અભિધાન હોતા હૈ ઔર અક્ષર પદ સે આત્મા બ્રહ્મ અર્થાત અણુચેતન સમૂહ કા જ્ઞાન હોતા હૈ ઔર નિરક્ષર પદ સે પરબ્રહ્મ પરમાત્મા કી નિષ્પત્તિ હોતી હૈ શ ।

સકલા વ્યાપિનોનિત્યં ક્ષરાક્ષરનિરક્ષરાઃ ।
રામનામ્નો રમુક્રીડા પ્રવીણેઽતઃ સમુચ્યતે ॥ ૬૦॥
ક્ષર અક્ષર નિરક્ષર અર્થાત ચિત અચિત ઔર ઈશ્વર યહી તીનોં પદ બ્રહ્માણ્ડ મેં નિત્ય વ્યાપ્ત રહતે હૈં। ભગવાન શિવ કહતે હૈં કિ હે પ્રવીણે! ઇસલિએ હી રામ નામ સે રમુ ક્રીડ઼ા ધાતુ કહી જાતી હૈ ।

રામનામગુણાસ્ત્વત્તો ભાષિતાદેવિસૂક્ષ્મતઃ ।
રામનામ પ્રતાપઞ્ચ સામ્પ્રતં સૂક્ષ્મતઃ શૃણુ ॥ ૬૧॥
ભગવાન શિવ બોલ કિ હે દેવી! તુમસે રામ નામ કે સૂક્ષ્મ ગુણોં કો મૈંને કહા અબ ઇસ કાલ મેં શ્રીરામ નામ કે પ્રતાપ કો સૂક્ષ્મતા સે મૈં વર્ણન કરતા હૂઅઁ ।

રકારોઽનલવીજંસ્યાદ્યેસર્વે વડવાદયઃ ।
કૃત્વામનોમલંસર્વં ભસ્મકર્મં શુભાશુભમ્ ॥ ૬૨॥
વડ઼વાગ્નિ જઠરાગ્નિ આદિ જિતની અગ્નિ જગત મેં હૈં સબકા કારણ રેફ હી ફિર અગ્નિ બીજ જો રેફ હૈ ઉસકા જપ મનોમલ કો જલા કર શુભાશુભ કર્મ કો ભી ભસ્મીભૂત કર દેતા હૈ ।

અકારોભાનુબીજંસ્યાદ્વેદશાસ્ત્ર પ્રકાશકમ્ ।
નાશયત્યેવ સદ્દીપ્યા યાવિદ્યા હૃદયે તમઃ ॥ ૬૩॥
વેદ શાસ્ત્ર પ્રકાશક ભાનુ અર્થાત સૂર્ય કે બીજ અકાર હૈં ઔર વહ અકાર અપની સત્ દીપ્તિ કે પ્રકાશ દ્વારા જન મન કે અવિદ્યા રૂપ તમસ કા નાશ કરતા હૈ ।

મકારં ચન્દ્રબીજં ચ સદમ્બુપરિપૂરણમ્ ।
ત્રિતાપં હરતે નિત્યં શીતલત્વં કરોતિ ચ ॥ ૬૪॥
સદમ્બુ પરિપૂરિત ચન્દ્ર બીજ મકાર ત્રિવિધ તાપ અર્થાત આધિદૈવિક આધિભૌતિક આધ્યાત્મિક તાપ કો દૂર કર શીતલ કરતા હૈ અર્થાત જીવ કે સ્વરૂપ ગત જો ગુણાષ્ટક હૈ ઉસકો પ્રકટ કરતા હૈ ।

રકારો હેતુ વૈરાગ્યં પરમં યચ્ચ કથ્યતે ।
અકારો જ્ઞાનહેતુશ્ચ મકારો ભક્તિ હેતુકઃ ॥ ૬૫॥
ત્રિગુણ સિદ્ધિ પર્યન્ત જો ત્યાગ દે ઉસે પર વૈરાગ્ય કહતે હૈં ઉસકા કારણ શ્રીરામ શબ્દ ગતાર્થ જો રેફ હૈ વહ હૈ ઔર સમસ્ત જ્ઞાન કા હેતુ અકાર હૈ ઔર ભક્તિ કા કારણ મકાર કો જાનના ચાહિએ ।

અતો દેવિ રમુક્રીડા રામનામ્નઃ સમુચ્યતે ।
સમ્યક્ શૃણુ પ્રવીણેત્વં હેતુમન્યદ્વદામિતે ॥ ૬૬॥
ઇસલિએ હે દેવિ! રામ નામ સે હી સમ્યક રૂપ સે રમુ ક્રીડાં ધાતુ કહી ગઇ હૈ। હે પ્રવીણે! અબ સમ્યક રૂપ સે જો મૈં અન્ય હેતુ કહતા હૂએઁ વહ સુનો ।

વેદે વ્યાકરણે ચૈવ યે વર્ણાસ્વરાસ્મૃતાઃ ।
રામનામ્નૈવ તે જાતાઃ સર્વે વૈ નાત્ર શંસયઃ ॥ ૬૭॥
ભગવાન શિવ અપર હેતુ બતાતે હૈં કિ સમસ્ત વેદ તથા વ્યાકરણ મેં હકારાદિક વ્યઞ્જન વર્ણ ઔર અકારાદિક સ્વર સમુદાય જો કહા હૈ વે સભી શ્રીરામ નામ સે હી જાયમાન (પ્રકટ)હૈં ઇસમેં કોઇ સંશય નહીં હૈ ।

રકારો મૂર્ધ્નિ સઞ્ચારસ્ત્રિકૂટ્યાકાર ઉચ્યતે ।
મકારોડધરયોર્મધ્યે લોમે લોમે પ્રતિષ્ઠિતઃ ॥ ૬૮॥
રકાર જો હૈ વહ મૂર્ધા મેં સઞ્ચાર કરતા હૈ ઔર અકાર ત્રિકુટિ સઞ્ચારક કહા ગયા હૈ ફિર મકાર દોનોં ઓષ્ઠ કે મધ્ય સઞ્ચારક કહા ગયા હૈ ઇસલિએ યહ વર્ણત્રય સમુદાય રોમ રોમ મેં પ્રતિષ્ઠિત હૈં ।

રકારોયોગિનાન્ધ્યેયો ગચ્છન્તિ પરમં પદમ્ ।
અકારો જ્ઞાનિનાં ધ્યેયસ્તે સર્વે મોક્ષરૂપિણઃ ॥ ૬૯॥
શ્રીરામ શબ્દ ગત જો રેફ હૈ વહ યોગિયોં કા ધ્યેય અર્થાત ધ્યાન કા લક્ષ્ય હૈ જિસ લક્ષ્ય મેં મન કો એકાગ્ર કર કે પરમ પદ અર્થાત શ્રીસાકેત ધામ કો યોગિજન જાતે હૈં ઔર આકાર ધ્યેય જ્ઞાનિયોં કા હૈ જિસ ધ્યેય કે પ્રભાવ સે વે સભી જ્ઞાની મોક્ષ સ્વરૂપ હોતે હૈં અર્થાત જીવન મુક્ત કહલાતે હૈં ।

પૂર્ણ નામ મુદા દાસા ધ્યાયન્ત્યચલ માનસા ।
પ્રાપ્નુવન્તિ પરામ્ભક્તિ શ્રીરામસ્ય સમીપતામ્ ॥

દાસ્ય રસ નિષ્ઠ મહાત્મા વૃન્દ આનન્દ કે સહિત અચલ મન સે પૂર્ણ રામ નામ કા ધ્યાન કરતે હૈં ઇસલિએ ઉન દાસ્ય ભાવ નિષ્ઠોં કો શ્રીરામ જી કી સામીપ્ય પરાભક્તિ પ્રાપ્ત હોતી હૈ ।

અન્તર્જપન્તિ યે નામ જીવન્મુક્તા ભવન્તિતે ।
તેષાં ન જાયતે ભક્તિર્ન ચ રામ સમીપકઃ ॥ ૭૧॥
વૈખરી પરા પશ્યન્તી આદિ કિસી વાણી કા અવલમ્બ ન લેકર અન્તર નિષ્ઠ હોકર જો નામ જપતે હૈં સો જીવન મુક્તિ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈં કિન્તુ ઉનકો રામસમીપકારિણી ભક્તિ નહીં મિલતી હૈ ।

જિહ્વયાપ્યન્તરેણૈવ રામનામ જપન્તિ યે ।
તેષાં ચૈવ પરાભક્તિર્નિત્યં રામ સમીપકા ॥ ૭૨॥
અન્તઃ કરણ ઔર જિહ્વા દોનોં સે જો રામ નામ કા જાપ કરતે હૈં ઉન્હેં શ્રીરામ જી કી સામીપ્યકારિણી નિત્યપરાભક્તિ પ્રાપ્ત હોતી હૈ ।

યોગિનો જ્ઞાનિનો ભક્તાઃ સુકર્મ નિરતાશ્ચ યે ।
રામનામ્નિ રતાઃ સર્વે રમુક્રીડાત એવ વૈ ॥ ૭૩॥
યોગી, જ્ઞાની, ભક્ત ઔર કર્મકાણ્ડ મેં જો નિરત હૈં યે ચારોં પ્રકાર કે સાધક શ્રીરામ નામ મેં રત રહતે હૈં ઇસલિએ રમુ ક્રીડ઼ા ધાતુ રામ નામ સે નિષ્પન્ન હૈ ।

શૃણુષ્વ મુખ્ય નામાનિ વક્ષ્યે ભગવતઃ પ્રિયે ।
વિષ્ણુર્નારાયણઃ કૃષ્ણો વાસુદેવો હરિઃ સ્મૃતઃ ॥ ૭૪॥
ભગવાન શિવ બોલે - હે પ્રિયે ! ભગવાન કે જો કુછ મુખ્ય નામ હૈં વે હૈં વિષ્ણુ નારાયણ કૃષ્ણ વાસુદેવ ઔર હરિ ।

બ્રહ્મવિશ્વમ્ભરોઽનન્તો વિશ્વરૂપઃ કલાનિધિઃ ।
કલ્મષઘ્નો દયામૂર્તિઃ સર્વગઃ સર્વસેવિતઃ ॥ ૭૫॥
બ્રહ્મ, વિશ્વમ્ભર, અનન્ત, વિશ્વરૂપ, કલાનિધિ, કલ્મષઘ્ન, દયામૂર્તિ, સર્વગ ઔર સર્વસેવિત ઇત્યાદિ ભગવાન કે મુખ્ય નામ હૈં ।

પરમેશ્વર નામાનિ સન્ત્યનેકાનિ પાર્વતિ ।
એકાદેકં મહાસ્વચ્છ મુચ્ચારાણાન્મોક્ષદાયકમ્ ॥ ૭૬॥
ભગવાન શિવ કહતે હૈં કિ હે પાર્વતી ! પરમેશ્વર પદ વાચ્ય રઘુનાથજી કે ગુણ કો દર્શાને વાલે અનેકોં નામ હૈં અર્થાત અસઙ્ખ્ય નામ હૈં ઔર સભી એક સે એક, પરમ નિર્મલ ઔર ઉચ્ચારણ કરને પર મોક્ષ કો પ્રદાન કરને વાલે હૈં ।

નામ્નામેવ ચ સર્વેષાં રામનામ પ્રકાશકઃ ।
ગ્રહાણાં ચ યથા ભાનુર્નક્ષત્રાનાં યથાશશી ॥ ૭૭॥
નારાયણ કૃષ્ણાદિક નિખિલ નામ સમૂહોં કે પરમ પ્રકાશક શ્રીરામ નામ ઉસી પ્રકાર હૈં જૈસે મઙ્ગલાદિક ગ્રહોં કે પ્રકાશક સૂર્ય ભગવાન હૈં ઔર જૈસે નક્ષત્રોં કે પ્રકાશક ચન્દ્રમા હૈં ।

નિર્જરાણાં યથા શક્રો નરાણાં ભૂપતિર્યથા ।
યથા લોકેષુ ગોલોકઃ સરયૂનિમ્નગાસુ ચ ॥ ૭૮॥
ભગવાન શિવ જી રામ નામ કો સભી નામોં સે અધિક અનેક ઉપમાઓં દ્વારા દિખાતે હૈં। જૈસે સભી દેવોં મેં ઇન્દ્ર હૈં ઔર નરોં કે મધ્ય મેં ચક્રવર્તી હૈં ઔર અખિલ લોકોં કે મધ્ય ગોલોકસ્થ સાકેત હૈ ઔર જૈસે નદિયોં કે મધ્ય શ્રીસરયૂ જી હૈં ।

કવીનાં ચ યથાનન્તો ભક્તાનામઞ્જનીસુતઃ ।
શક્તીનાં યથા સીતા રામોભગવતામપિ ॥ ૭૯॥
શ્રી રામ નામ સભી નામોં મેં કૈસે શ્રેષ્ઠ હૈ? જૈસે સભી કવિયોં મેં ભગવાન શેષ હૈં ઔર ભક્તોં મેં શ્રીહનુમાનજી શ્રેષ્ઠ હૈં, શક્તિયોં મેં જૈસે શ્રીજનક કિશોરીજી શ્રેષ્ઠ હૈં ઔર સભી અવતારોં કે મધ્ય જૈસે શ્રીરામ શ્રેષ્ઠ હૈં ।

ભૂધરાણાં યથા મેરુઃ સરસાં સાગરો યથા ।

કામધેનુર્ગવામ્મધ્યે ધન્વિનાં મન્મથો યથા ॥ ૮૦॥
જૈસે પર્વતોં કે મધ્ય સુમેરૂ પર્વત શ્રેષ્ઠ હૈ ઔર સરોં કે મધ્ય મેં સાગર શ્રેષ્ઠ હૈ ઔર ગાયોં કે મધ્ય કામધેનુ શ્રેષ્ઠ હૈ, ઔર ધનુષ ધારિયોં કે મધ્ય જૈસે કામદેવ શ્રેષ્ઠ હૈ ઉસી પ્રકાર સભી ભગવન્નામોં કે મધ્ય શ્રીરામનામ શ્રેષ્ઠ હૈ ।

પક્ષિણાં વૈનતેયશ્ચ તીર્થાનાં પુષ્કરો યથા ।
અહિંસા સર્વ ધર્માનાં સાધુત્વેઽપિ દયા યથા ॥ ૮૧॥
પક્ષિયોં કે મધ્ય જૈસે વૈનતેય ગરુડજી શ્રેષ્ઠ હૈં ઔર તીર્થોં કે મધ્ય જૈસે પુષ્કરરાજ શ્રેષ્ઠ હૈં ઔર સબ ધર્મોં કે મધ્ય જૈસે અહિંસા શ્રેષ્ઠ હૈ ઔર સાધુતા કે લક્ષણ મેં સબસે શ્રેષ્ઠ જૈસે દયા હૈ ।

મેદની ક્ષમિનાં મધ્યે મણીનાં કૌસ્તુભો યથા ।
ધનુષાં વૈ યથા શાર્ઙ્ગઃ ખડ્ગાનાં નન્દકો યથા ॥ ૮૨॥
ક્ષમા કરને મેં જૈસે ભૂમિ શ્રેષ્ઠ ઔર મણિયોં મેં જૈસે કૌસ્તુભ મણિ શ્રેષ્ઠ હૈ, ધનુષોં મેં જૈસે શારઙ્ગ ધનુષ શ્રેષ્ઠ હૈ ઔર ખડ્ગોં મેં જૈસે નન્દક તલવાર શ્રેષ્ઠ હૈ ઉસી પ્રકાર સબ નામોં મેં શ્રી રામ નામ શ્રેષ્ઠ હૈ ।

જ્ઞાનાનાં બ્રહ્મજ્ઞાનઞ્ચ ભક્તીનાં પ્રેમલક્ષણા ।
પ્રણવઃ સર્વમન્ત્રાણાં રુદ્રાનામહમેવ ચ ॥ ૮૩॥
સમસ્ત જ્ઞાનોં મેં બ્રહ્મજ્ઞાન શ્રેષ્ઠ હૈ ઔર ભક્તિ મેં જૈસે પ્રેમાભક્તિ શ્રેષ્ઠ હૈ, મન્ત્ર સમૂહ મેં જૈસે પ્રણવ શ્રેષ્ઠ હૈ ઔર જૈસે સભી રુદ્રોં મેં મૈં શ્રેષ્ઠ હૂઅઁ વૈસે હી શ્રીરામ નામ સભી નામોં મેં શ્રેષ્ઠ હૈ ।

કલ્પદ્રુમશ્ચ વૃક્ષાણાં યથા યોધ્યાપુરીષુ ચ ।
કર્મણાં ભગવત્કર્મ અકારશ્ચ સ્વરેષ્વપિ ॥ ૮૪॥
જૈસે સભી વૃક્ષોં મેં કલ્પ વૃક્ષ શ્રેષ્ઠ હૈ ઔર પુરિયોં કે મધ્ય જૈસે અયોધ્યા શ્રેષ્ઠ હૈ ઉસી પ્રકાર સભી કર્મોં મેં ભગવત્સમ્બન્ધી કર્મ શ્રેષ્ઠ હૈં ઔર સભી સ્વર સંજ્ઞક વર્ણોં મેં જૈસે અકાર શ્રેષ્ઠ હૈ ઉસી પ્રકાર સભી નામોં મેં શ્રેષ્ઠ શ્રીરામ નામ હૈ ।

કિમત્ર બહુનોક્તેન સમ્યગ્ભગવતઃ પ્રિયે ।
નામ્નામેવ ચ સર્વેષાં રામનામ પરમ્મહત્ ॥ ૮૫॥
ભગવાન શિવ જી બોલે - હે પ્રિયે! યહાઅઁ પર બહુત કહને સે ક્યા શ? તુમ યહ અચ્છી પ્રકાર જાન લો કિ સભી ભગવાન કે નામોં મેં પરમ શ્રેષ્ઠ યહ શ્રીરામ નામ હી હૈ ।

શબ્દાનાં ચૈવ સર્વેષાં રામશબ્દઃ પરોમહાન્ ।
ઇદં ત્વયા કથં પ્રોક્તં મે તદર્થ વદ પ્રભો ॥ ૮૬॥
માતા પાર્વતી બોલીં કિ હે પ્રભો! સમ્પૂર્ણ શબ્દોં મેં શ્રીરામ શબ્દ હી પરમ શ્રેષ્ઠ હૈ યહ આપ કૈસે કહે ઇસલિએ આપ બાકી નામોં કે અર્થ કો ભી મુઝસે કહિએ તાકિ મૈં શ્રી રામ નામ કો પર જાન સકૂઅઁ

નામ્નામર્થમહન્દેવિ સઙ્ક્ષેપન વદામિતે ।
શબ્દા ભગવતોઽનેકા ગુણાર્થા કોટિકોટયઃ ॥ ૮૭॥

ભગવાન શિવ બોલે કિ હે દેવિ! અપર નામોં કે અર્થ કો મૈં સઙ્ક્ષેપ સે કહતા હૂં તુમ ઉસકો સુનો। રઘુનાથજી કે જો કરોડ઼ોં કરોડ઼ોં નામ હૈં વે સબ ગુણોં કે વિધાયક હૈં ।

નારાસ્વપ્સુ ગૃહં યસ્ય તેન નારાયણઃ સ્મૃતઃ ।
જીવનારાશ્રયોયોડસ્તિ તેન નારાયણોડપિ ચ ॥ ૮૮॥
અબ ભગવાન શિવ રઘુનાથ જી કે ગુણ દર્શક નારાયણ નામ કા અર્થ કહતે હૈં કિ નર પદ વાચ્ય સનાતન દ્વિભુજ પરમાત્મા જો હૈ ઉસસે નાર અર્થાત જલ કી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ ઉસી જલ મેં જિસકા અયન હૈ ઉસી કો નારાયણ કહતે હૈં અર્થાત નાર રૂપી જીવ સમૂહ કે જો આશ્રય હૈં વે હી નારાયણ પદ વાચ્ય હૈં ।

સર્વે વસન્તિ વૈયસ્મિન્સર્વસ્મિન્ વસતેડપિવા ।
તમાહુર્વાસુદેવઞ્ચ યોગિનસ્તત્ત્વદર્શિનઃ ॥ ૮૯॥
વાસુદેવ શબ્દ કા અર્થ યહ હૈ કિ જિસમેં સમ્પૂર્ણ વિશ્વ નિવાસ કરે અથવા સમ્પૂર્ણ વિશ્વ મેં જો વાસ કરે ઉસકો તત્ત્વદર્શી યોગી જન વાસુદેવ શબ્દ વાચ્ય તત્ત્વ બતાતે હૈં ।

વ્યાપકોડપિહિયોનિત્યં સર્વસ્મિઞ્ચ ચરાચરે ।
વિષ પ્રવેશને ધાતોર્વિષ્ણુરિત્યભિધીયતે ॥ ૯૦॥
જો સમ્પૂર્ણ ચરાચર અર્થાત જડ઼ ચેતનાત્મક સંસાર મેં નિત્ય હી વ્યાપક હો ઉસે વિષ્ણુ કહતે હૈં। ઇસલિએ જો સર્વ જગત મેં પ્રવિષ્ટ હો ઉસકે લિએ હી વિષ પ્રવેશને ધાતુ સે વિષ્ણુ શબ્દ કા અભિધાન હોતા હૈ ।

કૃષિર્ભૂવાચકશ્ચૈવણશ્ચ નિર્વૃતિ વાચકઃ ।
તયોરૈકાં મહાવિદ્યે કૃષ્ણઇત્યભિધીયતે ॥ ૯૧॥
હે મહાવિદ્યે ! કૃષ્ણ શબ્દ મેં કૃષ પદ ભૂવાચક અર્થાત સત્તા વાચક હૈ ઔર ણ યહ પદ આનન્દ વાચક હૈ યહ દોનોં પદ મિલને સે કૃષ્ણ શબ્દ નિષ્પન્ન હોતા હૈ ઔર સત્તા સમ્પાદક યહ બોધ હોતા હૈ ।

કથ્યતે સહરિર્નિત્યં ભક્તનાડ્ક્લેશ નાશનઃ ।
ભરણં પોષણં ચૈવ વિશ્વમ્ભર ઇતિ સ્મૃતઃ ॥ ૯૨॥
જો ભક્તોં કે ક્લેશ કા નાશ કર દેતે હૈં ઉન્હેં હી હરિ કહા જાતા હૈ ઔર જો સમસ્ત વિશ્વ કા ભરણ પોષણ કરતે હૈં ઉન્હેં વિશ્વમ્ભર કહા જાતા હૈ ।

વાયુવદ્ગગનેપૂર્ણે જગતાંહિ પ્રવર્ત્તતે ।
સર્વં પૂર્ણં નિરાકારં નિર્ગુણં બ્રહ્મ ઉચ્યતે ॥ ૯૩॥
જો આકાશવત રૂપ સે ગગન મેં અખણ્ડ રૂપ સે પ્રવર્તિત હોકર ભી પૂર્ણ ઔર નિરાકાર હૈ ઉસી કો નિર્ગુણ બ્રહ્મ કહતે હૈં ।

યસ્યાનન્તાનિ રૂપાણિ યસ્ય ચાન્તં ન વિદ્યતે ।
શ્રુતયો યં ન જાનન્તિ સોપ્યનન્તોડભિધીયતે ॥ ૯૪॥
જિસકે રૂપ ગુણ અનન્ત હોં ઔર જિસે શ્રુતિ ભી સાઙ્ગોપાઙ્ગ ન જાન સકે ઉસે અનન્ત કહા જાતા હૈ ।

યો વિરાટસ્તનુર્નિત્યં વિશ્વરૂપમથોચ્યતે ।
કલાવૈધિષ્ઠિતા સર્વા યસ્મિન્નિતિ કલાનિધિઃ ॥ ૯૫॥
યહ સમ્પૂર્ણ વિરાટ જગત નિત્ય રૂપ સે જિનકા શરીર હૈ ઉન્હેં વિશ્વરૂપ કહતે હૈં ઔર સમ્પૂર્ણ કલાઓં કે જો સ્વામી હૈં ઉન્હેં હી કલાનિધિ કહતે હૈં ।

સર્વાણિ ચૈવ નામાનિ મયાપ્રોક્તાનિ યાનિ ચ ।
સચ્ચિદાનન્દરૂપાનિ નામાન્યેતાનિ સર્વસઃ ॥ ૯૬॥
ભગવાન શિવ બોલે કિ હે ગિરિજે! યે જિતને નામ મૈંને તુમસે વર્ણન કિએ હૈં વે સભી સચ્ચિદાનન્દ સ્વરૂપ હૈં ।

પરન્તુ નામ ભેદાઞ્ચ સઙ્ક્ષેપે ન વદામિતે ।
સચ્ચિદાનન્દરૂપૈશ્ચ ત્રિભિરેભિઃ પૃથક્ પૃથક્ ॥ ૯૭॥
પરન્તુ સત ચિત આનન્દ યહ તીનોં ભાગોં કો પૃથક-પૃથક કહકર સઙ્ક્ષેપ મેં વર્ણન કરતા હૂઅઁ ।

વર્ત્તતે રામ નામેદં પૂર્ણન્તત્ત્વ ત્રયાત્મકમ્ ।
નામાન્યેતાન્યનેકાનિ મયોક્તાનિ ચ પાર્વતિ ॥ ૯૮॥
ભગવાન શિવ કહતે હૈં કિ હે પાર્વતી! રામ નામ સદા હી સત, ચિત ઔર આનન્દ ઇન તીનોં તત્ત્વોં સે પરિપૂર્ણ રહતા હૈ ઔર રામ નામ સે ભિન્ન ભગવદ્વાચક અનેકોં નામ જો મૈંને તુમસે વર્ણન કિયા હૈ ઉનકા ભેદ સુનો ।

કસ્મિઞ્ચિન્મુખ્ય આનન્દઃ સત્યઞ્ચ ગૌણમુચ્યતે ।
કસ્મિઞ્ચિત્સન્મુખ્યં ચ ગૌણં ચાનન્દમુચ્યતે ॥ ૯૯॥
શ્રીરામ નામ સે અલગ જો અન્ય નામ હૈં ઉનમેં કિસી નામ મેં આનન્દ મુખ્ય હૈ તો સત્ય ગૌણ હૈ ઔર કિસી મેં સત્ય મુખ્ય હૈ તો આનન્દ ગૌણ હૈ ।

નામભેદં વદામ્યન્યં પ્રવીણે શૃણુ ભક્તિતઃ ।
અન્યાનિ યાનિ સર્વાણિ નામાનિ સાક્ષરાણિ ચ ॥ ૧૦૦॥
ભગવાન શઙ્કર બોલે કિ હે પ્રવીણે! અન્ય નામોં કા શ્રીરામ નામ સે એક ઔર ભેદ મૈં તુમ્હેં બતાતા હૂં ઉસે ભક્તિપૂર્વક સુનો। શ્રીરામ નામ સે ભિન્ન જિતને ભી અન્ય નામ હૈં વે સભી સાક્ષર અર્થાત વર્ણાત્મક હૈં ।

નિર્વર્ણં રામનામેદં કેવલં ચ સ્વરાધિપમ્ ।
મુકુટઃ ક્ષત્રં સર્વેષાં મકારો રેફ વ્યઞ્જનમ્ ॥ ૧૦૧॥
યહ જો શ્રી રામ નામ હૈ યહ નિર્વર્ણ હૈ અર્થાત વર્ણાત્મક ન હોકર સ્ફોટાત્મક હૈ ઔર સ્વર તથા વ્યઞ્જન દોનોં વર્ણ સમૂહોં કા એક માત્ર સ્વામી હૈ। શ્રીરામ નામ મેં જો વ્યઞ્જન હલ મકાર અનુસ્વાર રૂપ હોકર સમ્પૂર્ણ અક્ષરોં કે શિરો ભાગ મેં મુકુટ કે સમાન વિરાજતા હૈ ઔર રેફ (ધર્મ આદિ શબ્દ મેં)છત્ર કે તુલ્ય પ્રતિષ્ઠિત હૈ ।

રામનામમયા સર્વે નામવર્ણા પ્રકીર્તિતા ।
અતએવ રમુક્રીડા નામ્નામીશઃ પ્રવર્તતે ॥ ૧૦૨॥

જિતને ભી નામ હૈં ઉનકે જો વર્ણ હૈં વે સભી રામનામમય હૈં અર્થાત્ રામ શબ્દ જન્ય હૈં ઇસલિએ રમુ ક્રીડ઼ાં ધાતુ કો નિષ્પન્ન કરને વાલા શ્રીરામ નામ સભી ભગવન્નામોં કા સ્વામી હૈ ।

કોટિ તીર્થાનિ દાનાનિ કોટિ યોગ વ્રતાનિ ચ ।
કોટિ યજ્ઞ જપાશ્ચૈવ તપસઃ કોટિ કોટયઃ ॥ ૧૦૩॥
કોટિ જ્ઞાનૈશ્ચ વિજ્ઞાનં કોટિ ધ્યાન સમાધિભિઃ ।
સત્યં વદામિ તૈસ્તુલ્યં રામનામ પ્રવર્ત્તતે ॥ ૧૦૪॥
તીર્થ, દાન, યોગ, વ્રત, યજ્ઞ, જપ, તપ ઔર કોટિજ્ઞાન વિજ્ઞાન તથા કોટિ-કોટિ ધ્યાન સમાધિ કે તુલ્ય શ્રીરામ નામ હૈ અર્થાત શ્રીરામ નામ કે જપ સે ઇન સબકા ફલ મિલ જાતા હૈ પાર્વતી! મૈં સત્ય સત્ય કહતા હૂઅૌં ।

પરાવાણ્યા ભજેન્નિત્યં રામ નામ પરાત્પરમ્ ।
ત્યક્ત્વામોહં ચ માત્સર્યં વાક્યં ચૈવાનતન્તથા ॥ ૧૦૫॥
મોહ મત્સર અસત ભાષણ કો ત્યાગ કર વાણી સે પરાત્પર શ્રીરામ નામ કો ભજના ચાહિએ ।

હૃન્મલં ક્રોધકામાદિ લોભમજ્ઞાનમેવ ચ ।
રાગદ્વેષં ચ દુસ્સઙ્ગં ત્યક્ત્વા દુર્વાસનામપિ ॥ ૧૦૬॥
સર્વેન્દ્રિય જિતો ભૂત્વા પૂતો બાહ્યાન્તરસ્તથા ।
ઇત્થં નામ જપેન્નિત્યં રામરૂપો ભવેન્નરઃ ॥ ૧૦૭॥
હૃદય કે મલ કામ ક્રોધ લોભ ઔર અજ્ઞાન રાગ દ્વેષ ઔર દુસ્સઙ્ગ તથા દુર્વાસના કો ભી ત્યાગ કર સભી ઇન્દ્રિયોં કો જીત કર ભીતર બાહર સે શુદ્ધ હોકર ઇસ પ્રકાર જો નિત્ય રામ નામ કો જપતે હૈં વે શ્રીરામ રૂપ હો જાતે હૈં અર્થાત સારૂપ્ય મોક્ષ કો પ્રાપ્ત કરતે હૈં ।

રહઃ પઠતિયો નિત્યમેતત્કમલલોચને ।
સર્વ ધ્યાન ફલં તસ્ય કલાં નાર્હતિષોડશીમ્ ॥ ૧૦૮॥
ભગવાન શિવ બોલે કિ હે કમલલોચને! જો પુરુષ નિત્ય હી એકાન્ત ચિત્ત હોકર ઇસકા પાઠ કરેઙ્ગે ઉસ પુરુષ કે સમ્પૂર્ણ ધ્યાનાદિ સાધન કા ફલ ઇસકી સોલહવીં કલા કે બરાબર ભી નહીં હો સકતા હૈ ।

શઠાય પર શિષ્યાય વિષયાઢ્યાય માનિને ।
નદાતવ્યં નદાતવ્યં શ્રીરામોપાસકં વિના ॥ ૧૦૯॥
ભગવાન શિવ બોલે કિ શ્રીરામોપાસકોં કો છોડ઼ાં કર પર શિષ્ય અથવા શઠ વિષયી અભિમાનિયોં કો નહીં દેના ચાહિએ નહીં દેના ચાહિએ ।

યદિ દાતવ્યમન્યેષાં સદ્યોમૃત્યુઃ પ્રજાયતે ।
મહતામેવ ચ સર્વેષાં જીવનં પ્રોચ્યતેઽપ્યતઃ ॥ ૧૧૦॥
ભગવાન શિવ કહતે હૈં કિ યહ રહસ્ય સભી મહાનુભાવોં કા જીવન ધન હૈ ઇસલિએ અનધિકારી કો ઇસે દેને સે સીધે મૃત્યુ હો જાતી હૈ ઔર અધિકારી કો દેને સે અમૃત કે સદૃશ લાભ મિલતા હૈ ।

- ઇતિ શ્રીમન્મહારામાયણે ઉમાહેશ્વર સંવાદે શ્રીરામનામ્નોમહત્ત્વ કથન નામ દ્વિપઞ્ચાશત્ સર્ગઃ ॥ ૫૨॥

॥ શ્રીસીતારામાભ્યામર્પણમસ્તુ ॥

ઇસમે રામ કે ચરણચિહ્ન, રામભક્ત કી પ્રાપ્તિ કે ઉપાય, રામભક્તોં કે લક્ષણ, ધનૃષબાણ ધારણ કી વિધિ, પરાત્પરતમ બ્રહ્મરામ, એકમાત્ર સખીભાવ સે ઉપાસના કી સભાવતા, સીતા કી આહ્લાદિની ઇત્યાદિ તેતીસ શક્તિયાઁ તથા ઉનમેં સે પ્રત્યેક કી એક-એક સહસ્ર ઉપશક્તિયાઁ બણિત હૈં। ઇસમે ભી રામ કી રાસલીલા કા વર્ણન હૈ । હિન્દુત્વ મે મહારામાયણ કી નિન્નાનવે રાસલીલાઓં કી ચર્ચા હૈ ।

In this text of five chapters, the footprints of Rama, measures to attain Rama devotion, characteristics of Rama devotees, the method of holding a bow, the Supreme Lord Brahma, the gathering of worship with the only friend, the joy of Sita, etc. It also describes Rama's Raslila. In the book "Hindutva" by Ramdas Gaur, there is a discussion of nineteen rasalilas of Maharamayana (archive.org/details/in.gov.ignca.19051/page/n149/mode/1up.)

Only five chapters given here are available till today, according to a book "Ram Bhakti Shakha page no. 468" archive.org/details/in.ernet.dli.2015.480197/page/n485/mode/1up this complete scripture has around 350,000 shlokas. And it's manuscripts is available at 'Kashmir Rajkiye Pustakalaya' and at Royal House of Kullu.

Encoded and proofread by Mrityunjay Rajkumar Pandey

Five Chapters from Maharamayana
pdf was typeset on June 9, 2024

Please send corrections to *sanskrit@cheerful.com*